

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА  
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ  
ТА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ  
КАФЕДРА ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА  
на тему

«ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ ЯК ЕЛЕМЕНТУ  
ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ВЛАДИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД»

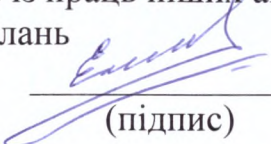
до захисту  
Кваліфікаційна

Студентка 2 курсу, магістратури заочної  
форми навчання спеціальності 281 «Публічне  
управління та адміністрування» освітньо-  
професійної програми «Парламентаризм та  
парламентська діяльність»  
Циганок Єлизавета Олександрівна

Науковий керівник  
д.ю.н. Максименцева Надія Олександрівна

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі  
немає заповичень із праць інших авторів без  
відповідних посилань

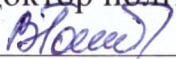
Студентка

  
(підпис)

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри  
парламентаризму від «04» 12 2023 р., протокол № 14.

Завідувач кафедри парламентаризму, доктор політичних наук, професор

Господська Валентина Андріївна

  
(підпис)

## АНОТАЦІЯ

*Циганок Є.О.* Трансформація виборчої системи як елементу представницької влади у повоєнний період. – Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 «Публічне управління та адміністрування», спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування». – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

Розглянуто теоретичні засади виборчого процесу як елементу представницької влади. Зазначено досвід країн, які зазнали трансформацію виборчої системи у повоєнний період. Також окреслено виклики виборчої системи України у повоєнний період. Запропоновано вдосконалення виборчої системи як елементу представницької влади у повоєнний період.

*Ключові слова:* виборча система, представницька влада, трансформація виборчої системи, виклики, повоєнний період, виборчий процес, вибори.

## ANNOTATION

*Yelyzaveta Tsyhanok* Transformation of the electoral system as an element of representative power in the post-war period. – Qualifying master's thesis on manuscript rights.

Qualifying master's thesis for obtaining a degree of higher education of the second (master's) level in the field of knowledge 28 "Public management and administration", specialty 281 "Public management and administration". – Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, 2023.

The theoretical foundations of the electoral process as an element of representative power are considered. The experience of countries that underwent the

transformation of the electoral system in the post-war period is indicated. The challenges of the electoral system of Ukraine in the post-war period are also outlined. It is proposed to improve the electoral system as an element of representative power in the post-war period.

*Key words:* electoral system, representative power, transformation of the electoral system, challenges, post-war period, electoral process, elections.

## ЗМІСТ

ВСТУП .....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ВЛАДИ .....	7
1.1. Дослідження теоретичних засад представницької влади та її елементу виборчої системи у роботах науковців .....	7
1.2. Поняття та зміст виборчої системи в Україні .....	9
1.3. Виклики щодо трансформації виборчої системи у повоєнний період	16
Висновки до розділу 1 .....	17
РОЗДІЛ 2. ВИКЛИКИ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД .....	19
2.1. Оптимізація роботи виборчих комісій та організація виборів .....	19
2.2. Аспекти кризи української виборчої системи .....	30
Висновки до розділу 2 .....	45
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД .....	49
3.1. Досвід країн, які зазнали трансформацію виборчої системи у повоєнний період .....	49
3.2. Шляхи вдосконалення виборчої системи як елементу представницької влади у повоєнний період .....	53
Висновки до розділу 3 .....	57
ВИСНОВКИ .....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....	69

## ВСТУП

Вибір кваліфікаційної магістерської роботи пав на «Трансформацію виборчої системи як елементу представницької влади у повоєнний період» саме через повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України. Вибори Президента та Верховної Ради повинні пройти в 2024 році, але за Конституцією України та Виборчим Кодексом це не можливо поки діє воєнний стан. Тому ця тема була обрана саме через її актуальність.

Дослідженням схожої тематики займалися такі вчені: Павленко В.В., Гончаренко Н.І., Ключковський Ю., Ключковський Ю.Б., Венгер В., Остапець Ю., Петрінко В., Максименцева Н.О., Климкова І.І., Остапенко М.А.

*Мета і завдання кваліфікаційної магістерської роботи.* Метою дослідження є виявлення шляхів вдосконалення та можливої трансформації виборчої системи як елементу представницької влади у повоєнний період.

Щоб досягти необхідної мети потрібно визначити низку завдань, такі як:

- розглянути теоретичні засади виборчого процесу як елементу представницької влади;
- охарактеризувати таке явище як виборча система;
- виявити аспекти кризи виборчої системи;
- визначити виклики щодо трансформації виборчої системи у повоєнний період;
- встановити виклики виборчої системи України у повоєнний період;
- проаналізувати можливі шляхи вдосконалення та трансформації виборчої системи у повоєнний період.

*Об'єкт кваліфікаційної магістерської роботи* – виборча система.

*Предмет кваліфікаційної магістерської роботи* – трансформація виборчої системи як елементу представницької влади у повоєнний період.

*Методи дослідження.* У процесі дослідження для вирішення поставлених завдань використано такі методи дослідження:

- термінологічний аналіз («виборча система», «представницька влада»,

«вибори» тощо);

- порівняльний аналіз (для розгляду зарубіжного досвіду країн, які зазнали трансформацію виборчої системи у повоєнний період);

- прогнозування (для визначення можливих шляхів вдосконалення виборчої системи як елемента представницької влади у повоєнний період).

*Наукова новизна одержаних результатів.* Кваліфікаційна магістерська робота є комплексним дослідженням з публічного управління, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати щодо шляхів вдосконалення виборчого процесу. Основні положення, що мають елементи новизни, полягають у такому:

*Удосконалено:* розуміння суті виборчої системи та її трансформації у повоєнний період, виходячи з актуальності подій в Україні через агресію російської федерації.

*Дістало подальшого розвитку:* визначено шляхи трансформації виборчої системи у повоєнний період, враховуючи досвід інших країн та можливі припущення вдосконалення нашої виборчої системи як елемента представницької влади у повоєнний період.

*Практичне значення одержаних результатів.* Отримані результати, основні теоретичні положення і висновки можуть бути використані в процесі подальшого поглибленого дослідження проблеми вдосконалення виборчої системи, для дисертаційної дослідження на третьому (науково-освітньому) рівні.

*Структура та обсяг кваліфікаційної магістерської роботи.* Загальний обсяг складає 62 сторінки, кількість використаних джерел 24.

## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ ЯК ЕЛЕМЕНТУ ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ ВЛАДИ

#### 1.1. Дослідження теоретичних засад представницької влади та її елементу виборчої системи у роботах науковців

Теоретичні засади представницької влади та її елементу виборчої системи є об'єктом вивчення багатьма науковцями. Ці питання активно обговорюються в політології, конституційному праві та інших галузях.

За теоретичною концепцією представницької влади, держава функціонує на основі вибраних представників, які виступають від імені громадян. Ця система передбачає, що громадяни мають можливість вибору своїх представників, які приймають рішення у їх інтересах. Така практика розширює можливість громадян брати участь у владних процесах.

Виборчий кодекс зазначає термін та структурні елементи в такому вигляді «Вибори — встановлена законодавством державно-правова процедура, під час якої громадяни віддають свої голоси за партію чи кандидата, в результаті чого формується виборний (представницький) орган влади або обирається (обіймає посаду) певна особа — президент, мер, суддя тощо.

Структурними елементами інституту виборів є:

- виборче право;
- виборчі системи;
- історичні традиції виборності влади;
- тип партійної системи;
- суспільні уявлення про вибори;

- електоральна культура;
- виборчі технології» [7].

Елементи виборчої системи регулюють як сам процес виборів, так і правила, за якими кандидати здобувають мандати. Вони можуть включати такі складові, як більшістю, пропорційний представництво, вибір в одномандатному окрузі тощо.

Науковці займаються вивченням різних моделей представницької влади та їх елементів, аналізують їх ефективність і вплив на політичну систему. Вони досліджують плюси та мінуси різних систем, розробляють пропозиції щодо вдосконалення виборчих систем. Деякі науковці дають такі визначення щодо виборчої системи:

Климкова І.І., Остапенко М.А. – «виборча система - це сукупність правил, прийомів і процесів, що забезпечують і регулюють легітимне формування державних представницьких органів політичної влади» [1, с. 65].

Павленко В.В. – виборча система – «політико-правовий інститут, що дає змогу поєднати нормативно-правовий підхід з описом виборчої системи як суспільно-політичного явища, яке знаходить свій вияв у відповідних правових відносинах» [2, с. 3].

Нестерович В.Ф. наголошує, що «складність та багатомірність виборчої системи обумовили її визначення у широкому, та вузькому значеннях:

- у широкому значенні – це сукупність правових норм, які визначають засади та порядок проведення виборів до представницьких органів публічної влади;
- у вузькому значенні – це передбачений законодавством спосіб переведення результатів голосування виборців у представницькі мандати» [3].

Мостіпан О. М. підкреслює, що «виборчу систему можна розглядати у широкому і вузькому значенні:

- у широкому значенні виборча система - постає як загальні принципи надання виборчих прав та організації виборів.
- у вузькому значенні виборча система - виявляється як система юридичних

норм, що регламентує спосіб розподілу депутатських мандатів між кандидатами в залежності від результатів голосування» [4].

Ці питання є складними та широкими, існує багато різних думок серед науковців щодо оптимального вирішення цих питань. Дослідницька робота на цю тему триває і сприяє розвитку та вдосконаленню систем представницької влади та виборчих систем.

## 1.2. Поняття та зміст виборчої системи в Україні

Щоб розібратись в виборчій системі також необхідно дати визначення таким термінам як «вибори», «виборчий процес» та «виборче право».

Вибори - це процес, за допомогою якого громадяни вибирають політичних представників та приймають рішення щодо керівництва державою або іншими громадськими організаціями. Це важлива складова демократичного суспільства, яка дозволяє населенню брати участь у прийнятті політичних вирішень та визначати напрямок розвитку країни. Підготовка та проведення виборів регулюються основними нормативними актами, такими як Конституція України, Виборчий Кодекс України, законами України "Про Центральну виборчу комісію", "Про Державний реєстр виборців" та іншими не менш значущими.

Відповідно до Конституції України «вибори поділяються на наступні типи:

- 1) вибори Президента України;
- 2) вибори народних депутатів України;
- 3) місцеві вибори:
  - а) вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;
  - б) вибори депутатів сільської, селищної, міської ради;
  - в) вибори сільського, селищного, міського голови;
  - г) вибори депутатів районної ради;
  - г) вибори депутатів обласної ради;

д) вибори депутатів районної у місті ради (у містах, де утворені районні у місті ради)» [6].

Виборчий процес - це процес, в якому виборці здійснюють своє право голосу та обирають представників уряду або приймають рішення щодо певних питань шляхом голосування. Він є одним з фундаментальних елементів демократичних систем у багатьох країнах, де громадяни мають можливість впливати на прийняття політичних рішень.

Виборчий процес має такі «етапи відповідно до Виборчого Кодексу:

- ◆ Складання списків виборців;
- ◆ Утворення виборчих округів;
- ◆ Утворення виборчих комісій;
- ◆ Висування та реєстрація кандидатів до складу виборних органів або на виборні посади;
- ◆ Проведення передвиборної агітації;
- ◆ Голосування;
- ◆ Підрахунок голосів виборців та встановлення підсумків голосування й визначення результатів виборів» [7].

Виборчий процес кожних виборів здійснюється на основних засадах передбачених Конституцією України та Виборчим Кодексом України. «До них відносяться наступні засади:

- ✓ Гарантії реалізації виборчих прав громадян, визначених Конституцією України та цим Кодексом;
- ✓ Дотримання основних принципів виборчого права, визначених Конституцією України та цим Кодексом;
- ✓ Законності та заборони протиправного втручання будь-кого у виборчий процес;
- ✓ Політичного плюралізму та багатопартійності;
- ✓ Публічності і відкритості виборчого процесу, усіх його процедур з урахуванням обмежень, встановлених законом, належного інформування виборців та інших суб'єктів виборчого процесу;

✓ Свободи передвиборної агітації, рівного доступу всіх кандидатів і суб'єктів їх висування на відповідних виборах до засобів масової інформації незалежно від їх форми власності, крім засобів масової інформації, засновниками яких є партії (організації партій);

✓ Неупередженості органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, підприємств, закладів, установ і організацій, їх керівників, інших посадових і службових осіб до кандидатів, партій» [7].

Не менш важливо визначити хто входить до суб'єктів виборчого процесу. Це є:

- 1) виборець, який має право голосу відповідно до законодавства;
- 2) виборча комісія, уповноважена здійснювати підготовку і проведення виборів;
- 3) партія (організація партії), яка висунула кандидатів на вибори;
- 4) кандидат, обов'язково зареєстрований для участі у виборах у порядку визначеним відповідним законом України
- 5) офіційний спостерігач від кандидата чи партії (організації партії) - зареєстрований у порядку визначеним Виборчим Кодексом України.

Виборче право - це право громадян брати участь у виборах та виразити свою політичну волю шляхом голосування. Це основний механізм демократії, що надає громадянам можливість обирати своїх представників у різних рівнях влади, наприклад, у парламенті, муніципалітетах або президентських виборах. Виборче право також включає право на активну участь у політичному житті, наприклад, участь у партіях, політичних об'єднаннях або виразити свою думку на публічних заходах. Забезпечення виборчого права є важливим аспектом будь-якої демократичної системи. Важливою частиною виборчого права є його «принципи:

- Виборчі права громадян України – наприклад, право вільно обирати та право бути обраним

- Загальне виборче право - право голосу мають лише громадяни України, яким виповнилось 18 років та не мають цього права громадяни визнанні судом недієздатними
- Документи, які підтверджують особу та громадянство виборця – будь-який документ засвідчуючий особу, в якому вказано громадянство, дата народження та ПІП
- Права виборців на участь у виборчому процесі, пов'язані з правом голосу – мають ті самі права, що й інші громадяни України
- Право бути обраним – необхідно відповідати вимогам до кандидатів, які передбачені Конституцією України та Виборчим Кодексом
- Право висувати кандидатів на виборах - громадяни України, які є виборцями, мають право висування кандидатів на виборах, яке реалізується ними через політичні партії
- Рівне виборче право – в кожного громадянина однакові права
- Пряме виборче право – виборці обирають безпосередньо шляхом голосування за кандидатів
- Вільні вибори - громадяни України мають право вільно агітувати за або проти суб'єктів виборчого процесу
- Добровільність участі у виборах - ніхто не може бути примушений до участі чи неучасті у голосуванні на виборах
- Таємне голосування – громадянин має право не розголошувати за кого віддав свій голос
- Особисте голосування - голосування за інших осіб чи передання виборцем права голосу будь-якій іншій особі забороняється
- Використання інноваційних технологій у виборчому процесі - центральна виборча комісія може прийняти рішення про впровадження інноваційних технологій, технічних та програмних засобів під час організації та проведення виборів у формі проведення експерименту або пілотного проекту

- Чесні вибори. Відповідальність за порушення виборчого законодавства - громадяни мають право на захист своїх виборчих прав та інших прав на участь у виборчому процесі шляхом оскарження порушень до відповідних виборчих комісій або у судовому порядку

Особи, винні в порушенні законодавства про вибори, виборчих прав виборців, кандидатів, партій (організацій партій) - суб'єктів виборчого процесу, притягаються до кримінальної, адміністративної або іншої відповідальності в порядку, встановленому законом» [3].

В Україні виборча система - це правила та процедури, які використовуються для проведення виборів на різних рівнях влади. Відповідно до Конституції України, вибори є основним засобом формування влади та вираження волі громадян.

Виборча система «поділяється на мажоритарну, пропорційну або змішану. Розглянемо кожну з них більш детально.

*Мажоритарна виборча система.* В основі цієї виборчої системи лежить принцип більшості, переможцем стає кандидат, який набрав найбільшу кількість голосів у окрузі чи виборчому районі. Ця система також відома як одномандатна система, оскільки у кожному окрузі обирається лише один представник.

У мажоритарній виборчій системі виборці голосують за конкретного кандидата, а не за партію чи політичний блок. Кандидат з найбільшою кількістю голосів отримує перемогу і стає представником округу чи виборчого району. Інші кандидати, навіть якщо вони отримали значну кількість голосів, не отримують жодного представництва. Ця система існує в трьох різновидах:

1) абсолютної більшості – для обрання кандидата вимагає зібрати більше половини голосів виборців, тобто діє формула  $50 \% + 1$  голос.

2) відносної більшості – обраним вважається кандидат, який отримав найбільшу кількість голосів виборців.

3) кваліфікованої більшості – обраним вважається кандидат або список кандидатів, який отримав певну, кваліфіковану більшість голосів виборців.

*Пропорційна виборча система.* Ця система ґрунтується на пропорційній відповідності між кількістю завойованих голосів та кількістю отриманих мандатів. При пропорційній системі депутатські мандати розподіляються між партіями пропорційною кількістю голосів виборців, зібраних кожною з них у межах виборчого округу.

Розрізняють наступні види пропорційної системи:

- 1) з жорсткими списками;
- 2) з преференціями;
- 3) з напівжорсткими списками.

1. При застосуванні жорстких списків виборець безпосередньо голосує за список партії, що він обирає.

2. При застосуванні системи преференцій виборець не просто голосує за списки партії, що обирає, а й робить помітку навпроти номеру того кандидата в кандидатському списку від партії, якому він віддає свій голос.

3. Напівжорсткі списки — коли мандат обов'язково одержує кандидат, який очолює партійний список, а розподіл інших мандатів, що їх одержала партія, здійснюється залежно від кількості голосів, які одержав кандидат.

*Змішана виборча система.* Змішана виборча система передбачає поєднання у собі елементів мажоритарної та пропорційної систем. Вона передбачає обрання половини депутатів мажоритарним шляхом, а іншої — пропорційним. У цій системі виборець одержує два голоси: один подає за одного із кандидатів, а другий — за один із партійних списків» [5].

В Україні існує багато різних рівнів виборів, таких як вибори Президента, вибори народних депутатів, місцеві вибори. Кожен рівень має свої особливості та правила проведення.

Національна виборча система України базується на пропорційній системі представництва, де виборчі мандати розподіляються відповідно до виборчих списків політичних партій та блоків. Вибори відбуваються на основі загального голосування.

Основним органом, відповідальним за проведення виборів в Україні, є Центральна виборча комісія (ЦВК). Вона забезпечує законність та об'єктивність виборчого процесу, реєструє кандидатів та партії, контролює голосування та підрахунок голосів.

Впровадження та розвиток виборчої системи в Україні є постійним процесом, який покликаний забезпечити прозорість, справедливість та демократичність виборчого процесу.

Більшість широких тлумачень категорії «виборча система» ототожнюють її з поняттям «вибори», «виборчий процес» чи «виборче право». «Класифікація здійснена на основі тих елементів, які виокремлюються авторами в якості складових частин. Зокрема пропонуються наступні групи, виборча система як сукупність:

1. принципів;
2. правових норм;
3. суспільних відносин;
4. всіх видів виборів;
5. суб'єктів, що приймають участь у виборах та правовідносинах, що між ними виникають» [5].

Проаналізувавши дану класифікацію, варто підкреслити, що кожна група визначень практично пов'язана із одним й тим самим явищем – інститутом виборів. Адже правові норми регулюють суспільні відносини, які виникають між окремими суб'єктами, що діють на основі певних принципів у виборчому процесі із виборів певного виду. Тому спільним для широких тлумачень змісту категорії «виборча система» є те, що вони інтегрують в більшій чи меншій мірі ознаки інституту виборів зі всіма його принципами та видами.

### 1.3. Виклики щодо трансформації виборчої системи у повоєнний період

Трансформація виборчої системи – важливий елемент будь-якої демократії в повоєнний період. Цей процес зазвичай передбачає зміни у виборчих правилах та процесах, з метою забезпечення більшої представництва, прозорості та справедливості.

У повоєнний період, коли суспільство зазвичай входить у перехідну фазу після конфлікту, переговорів чи революцій, трансформація виборчої системи може мати декілька цілей:

1. Забезпечення широкого представництва: Це означає включення різних політичних сил, етнічних груп, гендерів та інших соціальних шарів у виборчий процес. Це допомагає враховувати інтереси всіх частин суспільства та зміцнює легітимність уряду.

2. Забезпечення прозорості та довіри: Трансформація виборчої системи може включати впровадження чітких правил та процедур, що забезпечують прозорість виборів. Це включає чесне підрахунок голосів, захист виборчих прав та незалежне спостереження за виборами.

3. Політична стабільність: Зміна виборчої системи може сприяти зміцненню політичної стабільності, зокрема шляхом підтримки широких коаліцій та консенсусу між політичними силами. Це може бути особливо важливо в періоди, коли конфлікти або розділення роз'єднали суспільство.

Трансформація виборчої системи зазвичай вимагає широкої публічної дискусії, політичної волі та експертної підтримки. Вона може бути складним процесом, але це важливий крок у будівництві міцної й стійкої демократії.

Трансформація виборчої системи після війни може бути складним процесом, що має на меті забезпечити демократичні та справедливі вибори. Основні виклики, з якими можна зіткнутися в цьому процесі, включають такі аспекти:

1. Мирний перехід: Забезпечення мирного переходу до нової виборчої системи може бути важким завданням, особливо якщо в регіоні є конфлікти або напруженість після війни. Зручний політичний діалог та включення всіх зацікавлених сторін можуть допомогти досягти консенсусу та забезпечити мирний процес перетворення.

2. Відновлення інфраструктури: Після війни може бути необхідно відновлювати пошкоджену інфраструктуру, зокрема, систему голосування. Потрібно виконувати відповідні ремонтні роботи і забезпечити належне функціонування системи.

3. Легітимність: Визнання та підтримка нової виборчої системи серед громадян є критично важливим для її легітимності. Особливу увагу слід приділити прозорості, правилам гри та відкритості в процесі виборів, щоб забезпечити довіру населення.

4. Участь: Розширення участі громадян у політичному процесі після війни є важливим аспектом трансформації виборчої системи. Населення повинне мати можливість зареєструватися та голосувати, а також висловлювати свої погляди й кандидатури.

## Висновки до розділу 1

Отже, вибори є важливим політичним інститутом, що дозволяє громадянам обирати своїх представників у різних рівнях управління, включаючи місцеві, національні та міжнародні рівні. Вони є основою демократії і сприяють налагодженню системи розподілу влади в суспільстві.

Одна з головних переваг виборчих процесів полягає в тому, що вони надають можливість громадянам виражати свою волю і впливати на прийняття політичних рішень. Вибори дозволяють населенню визначати, хто буде

представляти їх інтереси у владних органах, і надають платформу для обговорення ідеологій, проблем та питань громадського значення.

Крім того, вибори сприяють створенню здорової конкуренції серед політичних партій і кандидатів, що стимулює їх до представлення якісних програм та реалізації обіцянок перед виборцями. Вибори також допомагають уникнути концентрації влади в руках окремих осіб або груп, а замість цього сприяють будівництву репрезентативних систем управління.

Проте, слід зазначити, що вибори не є бездоганним механізмом і можуть мати свої обмеження та проблеми. Деякі з них включають можливість маніпуляцій із виборчим процесом, непропорційність системи представництва, недостатню активність громадян у виборчих процесах, а також корупцію та вплив грошей на політичну боротьбу.

Усупереч цим викликам, вибори залишаються важливим інструментом громадського впливу на політику. Вони дають можливість громадянам залучатися до процесу прийняття рішень і сприяють розвитку демократичних цінностей у суспільстві.

Після вивчення і порівняння виборчих систем, які існували й існують у світі, треба визначити, яка з них більш дієва. Будь-яке представництво не відображає повною мірою реальний стан інтересів та уподобань у суспільстві. Жодна інституція не може представляти інтереси всього суспільства, нехай навіть її сформовано за умов найретельнішого дотримання усіх правил і процедур будь-якої з виборчих систем. Жодна виборча модель не є досконалою, кожна з них може тільки в більшій або меншій мірі відповідати потребам часу.

Проаналізувавши класифікацію виборчої системи, варто підкреслити, що кожна група визначень практично пов'язана із одним й тим самим явищем – інститутом виборів. Адже правові норми регулюють суспільні відносини, які виникають між окремими суб'єктами, що діють на основі певних принципів у виборчому процесі із виборів певного виду. Тому спільним для широких тлумачень змісту категорії «виборча система» є те, що вони інтегрують в більшій чи меншій мірі ознаки інституту виборів зі всіма його принципами та видами.

## РОЗДІЛ 2

### ВИКЛИКИ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

#### 2.1. Оптимізація роботи виборчих комісій та організація виборів

Оптимізація роботи виборчих комісій та організація виборів є важливими аспектами для забезпечення справедливості, прозорості і ефективності виборчих процесів. Варто зазначити, що оптимізація має бути здійснена з дотриманням вимог щодо прозорості, конфіденційності та безпеки, щоб забезпечити високу довіру громадськості до виборчого процесу.

Деякі з принципів та практик, що можуть сприяти оптимізації цих процесів, включають:

1. **Налагодження ефективної комунікації:** Виборчі комісії повинні мати ефективну систему комунікації для обміну інформацією з виборцями, політичними партіями, кандидатами та громадськістю. Це може включати веб-портали, електронні листування та соціальні медіа.

2. **Використання технологій:** Використання сучасних технологій, наприклад електронного голосування, може значно спростити процес виборів. Забезпечення безпеки та конфіденційності даних є при цьому ключовим фактором.

3. **Прозорість та аунтентичність:** Важливо підтримувати відкритість і прозорість виборчих процесів, включаючи публічне доступну інформацію про правила, процедури та результати виборів. Для підвищення аунтентичності можна використовувати системи контролю та відстеження.

4. **Широкий доступ до інформації:** Забезпечення широкого доступу до інформації про вибори, включаючи список виборчих дільниць, правила участі,

інформацію про кандидатів та їх програми, сприяє активній участі виборців і підвищує довіру до виборчих процесів.

5. Тренінг та підготовка: Виборчі комісії повинні проводити тренінги та підготовку для своїх членів з метою забезпечення їхньої кваліфікації та знань про правила та процедури виборів.

6. Співпраця з громадськістю: Важливо встановити співпрацю з громадськістю, залучаючи їх до нагляду за виборчим процесом та отримання фідбеку. Це сприяє забезпеченню об'єктивності та довіри до виборчих процесів.

Належна організація і проведення виборів потребують чіткої та злагодженої роботи низки органів державної влади та органів місцевого самоврядування. В умовах воєнного стану діяльність органів, підрозділів та посадових осіб, які тією чи іншою мірою долучалися до організації виборів, зазнали істотних обмежень та модифікації. Навіть більше, повноцінний запуск системи виборчих комісій, які є основними суб'єктами адміністрування виборчого процесу, зустрине чимало складнощів. Тут варто представити основні блоки проблем у цій сфері, такі як:

- ✓ Повноважність та можливості повноцінної роботи виборчих комісій
- ✓ Потреба змін до територіальної організації виборів
- ✓ Матеріально-технічне забезпечення підготовки і проведення виборів

Розглянемо кожну з цих проблем більш детально.

#### Повноважність та можливості повноцінної роботи виборчих комісій

Відповідно до Виборчого кодексу України виборчі комісії діють як незалежні органи адміністрування виборчих процесів. Вони забезпечують здійснення основних принципів виборчого права, засад виборчого процесу, реалізацію виборчих прав громадян України, підготовку та проведення виборів:

«До виборчих комісій належать: Центральна виборча комісія, окружні виборчі комісії, територіальні виборчі комісії, дільничні виборчі комісії. Також розглянемо статус та повноваження кожної з цих комісій окремо в умовах воєнного стану.

Щодо статусу та діяльності «Центральної виборчої комісії в умовах введеного воєнного стану, то спеціальне регулювання її діяльності в такий період не передбачено. Закон України «Про Центральну виборчу комісію» не передбачає особливостей функціонування цього органу в умовах війни. В цій ситуації мають застосовуватися загальні обмеження, передбачені законодавством про правовий режим воєнного стану. Варто зазначити, що до Регламенту Центральної виборчої комісії було внесено зміни, спрямовані на уможливлення здійснення нею повноважень і в умовах воєнного стану. Зокрема, було передбачено, що у разі введення в Україні або в окремих її місцевостях воєнного чи надзвичайного стану, встановлення у визначеному законом порядку режиму надзвичайної ситуації чи карантину або настання інших обставин, що об'єктивно унеможливають проведення засідання ЦВК у звичайному порядку, ставлять під загрозу життя та здоров'я членів Комісії, працівників Секретаріату Комісії та Служби розпорядника Державного реєстру виборців, засідання Комісії можуть проводитися з використанням технічних засобів у режимі відео конференції з можливою одночасною трансляцією на офіційному сайті ЦВК6 . Центральна виборча комісія проводить свої засідання регулярно» [8].

«Окремо варто звернути увагу на організацію роботи розпорядника Державного реєстру виборців, а також відповідних органів ведення та регіональних органів адміністрування Реєстру. Першочерговим, очевидно, є питання забезпечення безпеки Реєстру та унеможливлення протиправного використання відомостей його бази даних. Центральна виборча комісія своєчасно відреагувала на виклик війни та з метою захисту цілісності бази даних Державного реєстру виборців тимчасово припинила функціонування автоматизованої інформаційно-комунікаційної системи «Державний реєстр виборців» на час дії воєнного стану в Україні. Також на цей час припинено ведення Реєстру відповідними органами. Окрім викликів, зумовлених війною, варто також зазначити про складнощі в організації роботи органів ведення Державного реєстру виборців, зумовлені адміністративно-територіальною реформою, проведеною в липні 2020 року. Адже наслідки реалізації Постанови

Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» від 17 липня 2020 р. №807-IX у частині реорганізації та утворення районних державних адміністрацій досі мають чимало практичних викликів і проблем. Умови війни тільки ускладнюють та загострюють ці проблеми, а гостра потреба їх вирішення, безумовно, постане одночасно з необхідністю відновлення актуальної версії Державного реєстру виборців у повоєнний час, про що вже зазначалося вище» [8].

Щодо «*територіальних виборчих комісій*, то відповідно до Виборчого кодексу України вони є постійно діючими органами, а члени територіальної виборчої комісії здійснюють свої повноваження до сформування, у порядку, передбаченому цим Кодексом, нового складу відповідної територіальної виборчої комісії (частина восьма статті 33 зазначеного Кодексу). Отже, навіть в умовах введеного воєнного стану територіальні виборчі комісії мають продовжувати свою роботу. З огляду на це критично важливими є одразу декілька моментів» [8].

По-перше, актуальний склад територіальних виборчих комісій потребує постійного моніторингу в умовах війни, оскільки наявність повноважного складу територіальної комісії фактично зумовлює можливість проведення нею засідань та здійснення повноважень. В умовах війни, очевидно, таких повноважень небагато. Проте щонайменше оперативне здійснення повноважень щодо заміщення депутатів, повноваження яких достроково припинені, є вкрай важливим у громадах, де місцеві ради продовжують виконувати свої повноваження (не було створено відповідну військову адміністрацію).

Варто зазначити, що частина членів територіальних комісій не можуть з об'єктивних причин здійснювати свої повноваження (переїхали до іншого населеного пункту в межах України, мобілізовані до Збройних Сил України, займаються активною волонтерською діяльністю тощо). Особливо складна ситуація на тимчасово окупованих територіях, а також на територіях, де ведуться активні бойові дії, – тут передбачити здатність територіальних виборчих комісій здійснювати повноваження вкрай важко.

По-друге, означені вище виклики війни гостро ставлять питання внесення змін до складу територіальних виборчих комісій. Тут є одразу кілька складнощів: наявність/відсутність у відповідній громаді (де фактично перебуває і працює виборча комісія) достатньо кваліфікованих кандидатур для їхнього внесення до складу територіальних виборчих комісій (адже в умовах війни особливо важливо, аби члени виборчих комісій були здатними оперативно та якісно здійснювати свої повноваження); готовність місцевих організацій політичних партій вчасно здійснювати внесення подань про заміну членів територіальних виборчих комісій (ідеться не тільки про відбір і подання кандидатур, але й про виконання статутних вимог щодо ухвалення відповідних рішень, їх оформлення і подання уповноваженими особами від місцевої організації партії).

По-третє, вкрай важливим залишається питання можливості перебування в складі територіальних виборчих комісій осіб, кандидатури яких були внесені місцевими організаціями політичних партій, діяльність яких заборонена судом. Зокрема, виборчі комісії відповідно до вимог Виборчого кодексу України та міжнародних стандартів є незалежними органами адміністрування виборчих процесів, і їх члени повинні втрачати юридичний зв'язок з суб'єктом внесення їхніх кандидатур. Навіть більше, продовження відповідного зв'язку має сприйматися як порушення вимоги об'єктивності та неупередженості. Тому перебування у складі територіальної виборчої комісії представників будь-яких суб'єктів подання кандидатур має вирішуватися з урахуванням цього підходу. Проте вже зараз до Центральної виборчої комісії надходять заяви від окремих членів територіальних виборчих комісій (кандидатури яких було подано місцевими організаціями політичних партій, щодо яких розпочато процедуру заборони судом їх діяльності) із заявами про складання повноважень члена комісії.

Власне, ще складнішим є питання можливості подання нових кандидатур до складу територіальних виборчих комісій місцевими організаціями політичних партій, щодо яких розпочато, але ще не завершено (відсутнє рішення суду, яке набрало законної сили) процедуру заборони судом їх діяльності. Центральна

виборча комісія аргументує власну позицію при розгляді відповідних матеріалів наявністю рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 р. «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій». Проте такий підхід юридично вразливий та потребує законодавчого врегулювання.

Щодо роботи *«окружних та дільничних виборчих комісій, то відповідно до приписів Виборчого кодексу України вони утворюються та діють тимчасово тільки на час, необхідний для організації та проведення відповідних виборів. Тому зараз питання їх діяльності гостро не постає, проте означені вище проблеми для територіальних виборчих комісій будуть так само актуальними й для окружних та дільничних виборчих комісій»* [8].

#### Потреба змін до територіальної організації виборів

Значна кількість внутрішньо переміщених осіб досить гостро ставить питання фізичної здатності системи постійних виборчих дільниць забезпечити усі потреби виборчого процесу, власне, надати можливість усім виборцям належно проголосувати. Про відповідну проблематику вже йшлося раніше, проте тут важливим є вплив відповідних змін у відомостях Державного реєстру виборців на систему виборчих дільниць та меж територіальних виборчих округів.

Зокрема, відповідно до Виборчого кодексу України «підготовка організації й проведення голосування та підрахунок голосів виборців здійснюються на виборчих дільницях, що утворюються Центральною виборчою комісією або окружною виборчою комісією відповідно до цього Кодексу та існують на постійній чи тимчасовій основі. Виборчі дільниці, що існують на постійній основі, утворюються та ліквідовуються Центральною виборчою комісією у встановленому нею порядку. При цьому також передбачено, що виборчі дільниці утворюються з чисельністю від двадцяти до двох тисяч п'ятисот виборців. Виборчі дільниці поділяються на: малі – з чисельністю виборців до 500 осіб; середні – з чисельністю виборців від 500 до 1500 осіб; великі – з чисельністю виборців понад 1500 осіб (частини перша, друга та четверта статті 28 Виборчого кодексу України)» [3].

Офіційні відомості щодо кількості внутрішньо переміщених осіб за час уведеного воєнного стану в Україні обраховуються мільйонами. При цьому внутрішнє переміщення здійснюється природно в усі регіони України, хоч переважають переміщення до областей, що наближені до територій, де ведуться бойові дії (Запорізька та Дніпропетровська), а також до західноукраїнських областей. В окремих населених пунктах кількість офіційно зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб становить дуже велику частку відносно до кількості населення в цих населених пунктах до 24 лютого 2022 року. Кількість громадян України, які полишили свої домівки та перемістилися до інших регіонів без оформлення офіційного статусу внутрішньо переміщеної особи, найімовірніше, також доволі значна (хоч офіційну статистику тут отримати буде практично неможливо).

Ці та низка інших чинників дають підстави вважати, що кількість виборців, які матимуть бажання реалізувати свої виборчі права за місцем свого тимчасового перебування, може бути достатньо великою. «Тут також варто враховувати, що після змін до Закону України «Про Державний реєстр виборців», внесених 16 липня 2020 року, за зверненням виборця орган ведення Державного реєстру виборців може визначити іншу виборчу адресу виборця, ніж адреса місця його проживання (частина третя статті 8 зазначеного Закону). Навіть більше, звернення виборця щодо зміни виборчої адреси в такій ситуації може подаватися через електронну форму та не потребує жодного додаткового обґрунтування. Отже, виборці зможуть без жодних перешкод змінити свою виборчу адресу вже в ході виборчого процесу призначених виборів (тільки протягом перших п'яти днів), водночас передбачити масштаби таких змін складно. Як наслідок, спрогнозувати можливість дотримання вимог зазначеної вище частини четвертої статті 28 Виборчого кодексу України щодо максимальної кількості виборців на звичайній виборчій дільниці буде вкрай важко. З другого боку, на територіях, звідки виїхали внутрішньо переміщені особи, кількість виборців істотно зменшиться.

За таких обставин Центральна виборча комісія буде вимушена вносити зміни до переліку виборчих дільниць, що існують на постійній основі, та опису їх меж, зокрема, цілком імовірно, потрібно буде утворювати нові виборчі дільниці, ліквідувати існуючі, а також тимчасово закривати окремі спеціальні виборчі дільниці. Тут також важливим є чинник того, що нова виборча дільниця на постійній основі має утворюватися поза строками виборчого процесу відповідних виборів, а відповідні подання повинні надійти до Центральної виборчої комісії не пізніше ніж за десять днів до початку виборчого процесу відповідних виборів. Ці аспекти функціонування системи виборчих дільниць потребують урахування та вирішення зокрема й на законодавчому рівні, оскільки безпосередньо створюють низку істотних організаційних складнощів для проведення виборів загалом» [6].

Виборчим кодексом України також передбачено, що «кількість виборців має враховуватися й при формуванні територіальних виборчих округів на місцевих виборах. Зокрема, з метою обрання депутатів сільської, селищної, міської ради (територіальної громади з кількістю виборців до 10 тисяч) територія відповідної громади поділяється на багатомандатні виборчі округи. До таких округів має входити приблизно однакова кількість виборців у відношенні до депутатських мандатів, які розподіляються у таких виборчих округах. Відхилення кількості виборців у багатомандатному виборчому окрузі, утвореному в межах території відповідної сільської, селищної, міської громади, за можливості не може перевищувати 15 відсотків орієнтовної середньої кількості виборців в окрузі з розрахунку на один депутатський мандат. Крім того, такі округи утворюються відповідною територіальною виборчою комісією не пізніше ніж на другий день виборчого процесу (частини друга – четверта статті 199 Виборчого кодексу України)» [7].

Вплив істотного збільшення чи зменшення кількості виборців на територіальну організацію інших типів виборів буде дещо меншим, проте може призвести до великих диспропорцій у кількості голосів виборців щодо «вартості» представницьких мандатів на одних виборах. А це буде істотним

чинником для порушення принципу рівного виборчого права. Це також призведе до істотних складнощів з адмініструванням відповідних виборів – робота окружних та територіальних виборчих комісій буде ускладненою, а в окремих випадках, можливо, й зовсім заблокованою» [9].

#### Матеріально-технічне забезпечення підготовки і проведення виборів

Організація і проведення виборів потребує доволі серйозних матеріальних ресурсів. Ідеться не тільки про прямі витрати з державного чи відповідного місцевого бюджету, але й про низку додаткових, опосередкованих витрат, без яких організувати роботу виборчих комісій, голосування виборців, підрахунок голосів та встановлення результатів неможливо. Тут варто звернути увагу принаймні на основні блоки таких проблем.

«Витрати на підготовку та проведення загальнодержавних виборів мають здійснюватися за рахунок коштів державного бюджету, виділених спеціально на підготовку та проведення відповідного типу виборів, а витрати на підготовку і проведення місцевих виборів – відповідно за рахунок коштів державного бюджету та відповідного місцевого бюджету (залежно від виду виборів – власних коштів місцевого бюджету або отриманих як цільова субвенція з Державного бюджету України) (статті 90, 147 та 209 Виборчого кодексу України). Кошти повинні бути передбачені у відповідному бюджеті, що потребує здійснення доволі точного обрахунку фінансових потреб, які в умовах повоєнної відбудови можуть бути більшими, ніж зазвичай. Такий обрахунок можна повноцінно здійснити тільки у разі наявного розуміння кількості виборів, що будуть призначені. Окрім того, відповідні кошти мають бути передбачені у Державному бюджеті України на відповідний рік на момент його прийняття, або ж парламент муситиме вносити зміни до держбюджету» [2].

Виборчий кодекс України визначає, що «голосування проводиться у спеціально відведених та облаштованих приміщеннях. До таких приміщень визначено низку вимог як щодо їх площі (приміщення для голосування для малої виборчої дільниці повинно мати площу не менше 50 квадратних метрів, середньої – не менше 75 квадратних метрів, великої – не менше 90 квадратних

метрів), так і щодо нормативів їх облаштування. Окремо варто звернути увагу на потребу забезпечення виборчих комісій приміщеннями для організації їх роботи, яка безпосередньо не пов'язана з проведенням голосування. Зокрема, виборчі комісії повинні мати можливість проводити свої засідання, виготовляти і належно зберігати виборчу документацію, користуватися комп'ютерною та іншою технікою (зокрема й із застосуванням автоматизованої інформаційно-аналітичної системи) тощо. Виконання таких вимог законодавства в післявоєнний час у значній кількості громад матиме низку перешкод. Особливо складною буде ситуація на територіях, де відбувалися активні бойові дії, або які зазнали ракетного чи артилерійського обстрілу» [7].

Виборчий кодекс України визначає, що «місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування або інші органи (посадові особи), які відповідно до закону здійснюють їх повноваження, їх посадові та службові особи зобов'язані надавати згідно із встановленими Центральною виборчою комісією нормами транспортні засоби, засоби зв'язку, обладнання, інвентар, оргтехніку, що підлягають поверненню після припинення повноважень виборчих комісій (пункт 3 частини першої статті 61 Виборчого кодексу України).

Зокрема, відповідно до законодавчих вимог кожне приміщення для голосування повинно бути обладнане достатньою кількістю кабін для таємного голосування (для малих виборчих дільниць кількість таких кабін повинна бути не менше двох, для середніх – не менше чотирьох, для великих – не менше шести), а також кожна виборча дільниця забезпечується необхідною кількістю виборчих скриньок – стаціонарних (великих) та переносних (малих). Законодавством встановлено вимоги щодо кількості таких скриньок, порядку їх виготовлення та зберігання. Факт збереження наявних виборчих скриньок у кожній громаді для кожної виборчої дільниці, а також потребу у виготовленні нових, очевидно, варто з'ясувати додатково. Відсутність необхідної кількості кабін для голосування чи виборчих скриньок або використання скриньок, що не відповідають встановленим вимогам, може істотно підірвати конституційну вимогу забезпечення таємності голосування [7].

Щодо транспортного забезпечення виборчих комісій, то виборчим законодавством цей аспект докладно не врегульовано. Проте практика організації і проведення виборів доводить, що відповідні потреби вкрай високі, щонайменше на час транспортування протоколів про підрахунок голосів виборців на виборчій дільниці та інших документів до окружної чи територіальної виборчої комісії. При цьому важливою є не тільки фактична доступність транспортних засобів, але й можливість безпечного пересування на відповідній території.

Окремо варто звернути увагу на доступність каналів зв'язку та можливість їх повноцінного використання. Тут важливими є одразу декілька моментів. «По-перше, вкрай важливим є забезпечення відновлення можливості використання постійних каналів зв'язку, що використовувалися для функціонування Державного реєстру виборців та комунікації Центральної виборчої комісії з виборчими комісіями нижчого рівня (зокрема й у частині функціонування автоматизованої інформаційно-аналітичної системи). Йдеться не тільки про відновлення такого зв'язку, де він був втрачений (наприклад, через пошкодження мереж), але й про необхідність додаткової перевірки каналів електронних комунікацій щодо безпечності їх використання та недопущення стороннього втручання. По-друге, йдеться також про відновлення на відповідних територіях телефонного та мобільного зв'язку. Адже в низці приписів Виборчого кодексу України передбачено вимогу зазначення суб'єктами виборчого процесу контактного номера телефону, що використовується для комунікації з суб'єктами виборчого процесу. Наприклад, про місце, день і час проведення засідання комісії, на якому передбачено розгляд скарги, виборча комісія повідомляє запрошених осіб рекомендованою телеграмою, факсимільним повідомленням, засобами електронної пошти, по телефону (телефонограмою, SMS-повідомленням) (частина третя статті 70 Виборчого кодексу України)» [1].

## 2.2. Аспекти кризи української виборчої системи

Криза в українській виборчій системі є складною та багатогранною проблемою. Усі проблеми викликають серйозну кризу довіри в українську виборчу систему та можуть підірвати демократичні цінності та принципи. Розв'язання проблем вимагають впровадження ефективних механізмів контролю, забезпечення прозорості та посилення відповідальності за порушення виборчих процедур.

Основні аспекти цієї кризи можуть включати:

1. Корупція: Україна має довгу історію корупції в політичній сфері, і це суттєво впливає на виборчу систему. Корупція може включати покупку голосів, фальсифікацію результатів голосування та незаконне фінансування політичних партій.

2. Непрозорість: Прозорість виборчих процесів є важливим аспектом забезпечення демократичного вибору. У деяких випадках відсутня належна моніторингова система, доступ до інформації про перегляд списків виборців та розподіл виборчих округів.

3. Політичні тиски: Виборча система може бути піддана політичним тискам, що впливають на рівень справедливості та незалежності виборів. Це може включати вплив політичних партій або керівництва на виборчу комісію, призначення некомпетентних членів комісій або неправомірне втручання в процес голосування та підрахунку голосів.

4. Негативні кампанії: Часто у виборчих періодах спостерігається поширення фальшивої інформації та негативних кампаній, які спрямовані на дискредитацію конкурентів або підпору чи дискредитацію певної політичної партії.

До викликів виборчої системи в Україні, в тому числі і в повоєнний період можна зазначити як основні:

- ✓ Маніпуляції із виборчим процесом

- ✓ Непропорційність системи представництва
- ✓ Недостатня активність громадян у виборчих процесах
- ✓ Корупція у виборчих процесах

Розглянемо кожен з них детальніше та розберемось в чому саме полягає проблема.

### *Маніпуляції із виборчим процесом*

Маніпуляції із виборчим процесом означають дії, спрямовані на вплив на результат виборів або спотворення волі виборців. Деякі з найпоширеніших маніпуляцій включають:

1. Дезінформація: Розповсюдження хибної або недостовірної інформації з метою впливу на виборців або створення негативного настрою щодо певного кандидата чи партії.

2. Підробка виборчих результатів: Маніпулювання або підробка виборчих даних або результатів голосування з метою змінити реальний результат виборів.

3. Політичний тиск: Застосування фізичного, фінансового або законодавчого тиску на виборців, кандидатів або організаторів виборів з метою зміни результату виборів.

4. Перевищення фінансових обмежень: Незаконне фінансування виборчих кампаній з метою здійснення впливу на результат виборів або на підтримку певного кандидата чи партії.

Ці маніпуляції є незаконними і загрожують демократичному процесу. Щоб запобігти маніпуляціям, важливо збирати інформацію з надійних джерел, критично мислити та визначати правдивість інформації, а також брати активну участь у виборчих процесах.

Для боротьби з дезінформацією у виборчих процесах необхідно впроваджувати ефективні заходи, такі як:

1. Незалежна перевірка фактів: фактчекінгові організації можуть допомогти визначити правдивість інформації та розкрити дезінформацію.

2. Едукація громадян: свідомість та навички критичного мислення можуть допомогти людям розрізнити правдиву інформацію від дезінформації.

3. **Транспарентність:** чітка відповідальність за розповсюдження дезінформації може зменшити її поширення.

4. **Співпраця зі засобами масової інформації та соціальними мережами:** спільні зусилля влади та платформ для виявлення, позначення та видалення дезінформації можуть бути ефективною стратегією.

5. **Розширення правових рамок:** законодавчі заходи можуть регулювати поширення дезінформації та накладати санкції на винних.

Ці практики можуть допомогти зменшити вплив дезінформації на виборчих процесах і підтримати передачу точної інформації громадянам.

Підrobка виборчих результатів - це серйозне порушення демократичних принципів та законодавства багатьох країн. Важливо пам'ятати, що забезпечення чесного та прозорого виборчого процесу є основним завданням демократичних систем, і будь-які спроби впливу на нього можуть мати серйозні правові наслідки.

Політичний тиск у виборчому процесі є однією з ключових складових сучасних демократичних систем. Він означає спрямовані зусилля різних політичних сил або інтересних груп з метою впливу на результати виборів або на виборчий процес загалом.

Існує кілька форм політичного тиску, що можуть здійснюватися під час виборчих кампаній:

1. **Фінансовий тиск:** Політичні групи і організації можуть намагатися вплинути на вибори, надаючи фінансову підтримку кандидатам або партіям, які відповідають їхнім інтересам. Це може включати надання фінансування на виборчу рекламу або підкуп виборців.

2. **Медійний тиск:** Засоби масової інформації можуть бути використані для впливу на громадську думку і підтримки або дискредитації певних кандидатів або партій. Зловживання засобами масової інформації можуть спотворювати правдиву картину політичної ситуації та виборчого процесу.

3. Лобіювання: Представники різних інтересних груп можуть сприяти кандидатам, які підтримують їхні інтереси. Вони можуть надавати фінансову підтримку, поради та іншу допомогу під час виборчої кампанії.

4. Обмеження доступу до інформації: Уряди або політичні сили можуть намагатися обмежити доступ громадськості до об'єктивної інформації про кандидатів або партії, що може призводити до спотворення виборчого процесу.

Важливо враховувати, що політичний тиск у виборчому процесі може мати негативні наслідки для демократії і принципів справедливих виборів. Правильне розуміння та боротьба з цими формами впливу є важливими завданнями для забезпечення чесних і демократичних виборів.

Перевищення фінансових обмежень у виборчому процесі відноситься до ситуації, коли кандидат або політична партія порушують правила щодо фінансування або витрат під час кампанії. Це може включати незаконне залучення грошей, недекларовані витрати або порушення меж, встановлених законом щодо джерел фінансування.

Перевищення фінансових обмежень може мати серйозні наслідки для виборчого процесу та демократичного функціонування. Це може призвести до нерівних умов для різних кандидатів або партій і спотворити волевиявлення виборців.

Для боротьби з цими порушеннями, держави встановлюють правила та обмеження щодо фінансування політичних кампаній. Ці правила включають вимоги до декларування витрат, обмеження на суму або джерела фінансування, а також механізми контролю та санкцій.

У разі порушення фінансових обмежень можуть застосовуватися різні санкції, такі як штрафи, скасування результатів виборів або навіть кримінальна відповідальність для винних осіб.

Важливо, щоб виборчий процес був прозорим та справедливим, і щоб порушення фінансових обмежень ефективно розслідувалися та каралися. Це допомагає зберегти довіру громадськості до виборчих процесів та забезпечує рівне конкурентне середовище для всіх кандидатів та політичних партій.

### ***Непропорційність системи представництва***

Непропорційність системи представництва – це ситуація, коли розподіл місць у законодавчих органах або інших представницьких органах не відображає реальне співвідношення сил у суспільстві. Така нерівномірність може мати різні наслідки, зокрема приводити до недемократичних рішень або незадовільного представництва окремих груп населення.

Важливо зазначити, що існують різні причини непропорційності системи представництва. Одна із них - це недемократичне виборче законодавство, яке призводить до перекручення виборчого процесу або надмірну концентрацію влади у великих партіях або окремих регіонах.

Іншою причиною може бути історична нерівність у впливі та доступі до ресурсів, що призводить до відставання деяких груп населення у політичному процесі. Наприклад, це можуть бути етнічні або соціальні меншини, які мають обмежені можливості для репрезентації своїх інтересів через системні перешкоди.

Вирішення проблеми непропорційності системи представництва можливо шляхом реформування виборчого законодавства, створення додаткових механізмів гарантування рівного представництва різних груп населення та забезпечення більш широкого доступу до участі у політичному процесі для всіх громадян. Такі реформи можуть включати виборчі квоти, розширення можливостей громадського обговорення та участі у прийнятті рішень, а також загальне зростання свідомості про принципи демократії та рівноправності.

Тому важливо розглядати систему представництва і робити зусилля для забезпечення пропорційності у висловлюваннях всіх груп та інтересів у політиці. Реформи виборчих систем та забезпечення прозорості і справедливості урядових процесів можуть допомогти розв'язати проблему непропорційності.

### ***Недостатня активність громадян у виборчих процесах***

Недостатня активність громадян у виборчих процесах є серйозною проблемою. Існує кілька можливих причин, чому громадяни можуть не брати активної участі у виборах.

1. Відчуття безсилля: деякі громадяни можуть відчувати, що їх один голос не змінить нічого або що вибори вже заздалегідь вирішені. Це може призвести до пасивності та відмови від участі.

2. Недостатня освіченість: брак знань про важливість виборів, процес голосування та роль громадян у прийнятті рішень може призвести до байдужості і небажання брати участь у виборчих процесах.

3. Корупція та підкуп: корупція може знизити довіру до виборчих процесів і зробити громадян менш зацікавленими у голосуванні. Підкуп іноді використовується для маніпулювання результатами виборів, що руйнує віру в справедливість системи.

4. Зайнятість та інші обставини: багато громадян можуть бути зайнятими своїми роботами, сімейними обов'язками або стикатися з іншими життєвими обставинами, що робить складним знайти час і натхнення для участі в виборчих процесах.

Щоб залучити більше людей до виборчих процесів, важливо проводити постійну роботу з освіти та інформування громадян про важливість їх участі.

Відчуття безсилля громадян у виборчих процесах можуть виникати з кількох причин. Одна з них - відчуття, що голос окремого громадянина не має великого значення заради великої кількості інших голосів. Це може стимулювати відчуття безсилля та небажання брати участь у виборах.

Додатковим фактором може бути відчуття, що політичний процес контролюється обмеженою групою людей або партій, і громадяни не мають достатньої можливості впливати на прийняття рішень. Це може спонукати громадян до відчуття безсилля та пасивності у виборчих процесах.

Крім того, соціально-економічні нерівності можуть збільшувати відчуття безсилля серед громадян, особливо у випадку, коли деякі соціальні групи мають більше впливу на політичні процеси, ніж інші.

Для подолання цього відчуття безсилля варто створити більш прозорі та відкриті виборчі системи, де громадяни мають можливість висловлювати свої погляди та долучатись до прийняття рішень. Розширення громадської участі,

освіта та підвищення політичної свідомості також можуть допомогти зміцнити довіру громадян до виборчих процесів та зменшити відчуття безсилля.

Недостатня освіченість громадян у виборчих процесах залишається актуальною проблемою. Однією з причин незнання громадян може бути недостатня освіченість з питань політики та виборчих процесів. Багато людей можуть не мати достатньої інформації про політичні партії, кандидатів, їхню програму, або про процедуру голосування. Це може викликати нерозуміння та недовіру до процесу виборів.

Також варто зазначити, що інформація про вибори може бути недостатньо доступною або важкодоступною для окремих груп населення, наприклад, людей з обмеженими можливостями, мігрантів, молоді тощо. Це може відчутно обмежити їхню участь у виборчому процесі.

Брак активності з боку політичних партій та урядових органів може також призвести до незнання громадян. Якщо партії не забезпечують належну інформаційну кампанію або не звертаються до громадян з метою освіти, то це може призвести до апатії та відсутності інтересу до голосування.

Для боротьби з незнанням громадян у виборчому процесі необхідно проводити систематичну освітню роботу. Політичні партії, урядові органи та громадські організації можуть організовувати інформаційні кампанії, дебати, навчальні семінари та інші заходи, які допоможуть громадянам отримати необхідну інформацію про вибори.

Додатково, розвиток технологій та доступ до Інтернету можуть зробити інформацію більш доступною для широкої аудиторії. Електронні ресурси, веб-сайти, соціальні медіа можуть використовуватися для поширення інформації про вибори та політичну ситуацію.

Загалом, незнання громадян може бути подолане шляхом освітніх заходів, вдосконалення доступу до інформації та активної участі політичних акторів.

Ось кілька ключових точок, які можуть бути корисними:

1. Реєстрація виборця: Для того, щоб голосувати на виборах, необхідно бути зареєстрованим виборцем. Цей процес відрізняється в різних країнах, але зазвичай вимагає подачі заяви та документів, що підтверджують особисті дані.

2. Виборчий список: Після реєстрації виборців зазвичай формують виборчий список, який містить імена всіх зареєстрованих виборців. Цей список використовується органами, що проводять вибори, для забезпечення правильності та легітимності процесу.

3. Виборчий день: Це день, коли відбуваються вибори. На виборчий день виборці з'являються на виборчих дільницях, де голосують за кандидатів або варіанти та рішення, які їм подано.

4. Види виборчих систем: В різних країнах використовуються різні виборчі системи. Наприклад, деякі країни використовують мажоритарну систему, де перемагає кандидат з найбільшою кількістю голосів, а інші використовують пропорційну систему, де кількість місць в парламенті відводиться відповідно до виборчих результатів партій.

5. Вибір кандидатів: Громадяни можуть обирати кандидатів на різні посади, включаючи президента, членів парламенту, мера або районних представників. Це відбувається шляхом голосування за певного кандидата із числа претендентів.

6. Інформованість виборців: Одним з найважливіших аспектів виборчого процесу є інформованість виборців. Це означає ознайомлення з політичною ситуацією, платформою кандидатів та питаннями, які насамперед важливі для вас.

Корупція та підкуп громадян у виборчих процесах є серйозною проблемою, яка може серйозно підірвати демократичні інститути та національну безпеку країни. Вона відбувається, коли обмін фінансових чи матеріальних благ здійснюється з метою отримати певну перевагу або контролювати результати виборчого процесу.

Корупція та підкуп громадян можуть мати наступні наслідки:

1. Порушення принципу рівності та справедливості голосування, оскільки деякі кандидати або партії мають непропорційну перевагу.

2. Слабкість демократичних інституцій, так як корупція може підірвати довіру громадян до системи влади.

3. Збільшення негативного впливу кримінальних груп або підірвних сил, які використовують корупцію для впливу на політичне положення.

4. Погіршення економічного розвитку, оскільки корупція може призвести до недієздатності публічних служб, зменшення інвестицій та підвищення вартості послуг.

У боротьбі з цими проблемами країни можуть приймати такі заходи:

1. Зміцнення правової системи та незалежного судочинства для ефективного розслідування та карантинування випадків корупції.

2. Посилення прозорості та обліку фінансування політичних партій та кандидатів.

3. Розвиток імовірних механізмів для спільного контролю громадськості та медіа за виборчим процесом.

4. Освітня програма, яка сприяє громадській свідомості та етиці у політиці.

### ***Корупція у виборчих процесах***

Корупція у виборчих процесах — це неправомірна діяльність, пов'язана з використанням нечесних методів та механізмів для отримання неправомірної вигоди у виборчих кампаніях, голосуванні та результати виборів.

Корупція у виборчих процесах може приймати різні форми, такі як:

1. Платіжки: Використання грошей або інших матеріальних благ для отримання підтримки виборців, таких як грошові винагороди, подарунки, послуги тощо.

2. Інтереси: Надання особистих або групових пільг для забезпечення підтримки політичних кандидатів або партій.

3. Маніпуляції: Зловживаннями, що спрямовані на інформаційні засоби масової інформації, соціальні медіа, залякування або інші методи, що спрямовані на маніпулювання голосуванням або внутрішніми процесами виборчої системи.

4. **Виборчі фальсифікації:** Фальсифікування виборчого процесу через використання підроблених бюлетенів, множинної реєстрації виборців, підробки результатів тощо.

Корупція у виборчих процесах є серйозною загрозою демократії та відображає недемократичні практики. Це підриває довіру громадян до виборчої системи та може призвести до незаконного отримання влади певною індивідуальністю чи групою. Країни використовують різні стратегії та механізми для запобігання та протидії корупції у виборчих процесах, таких як зміцнення законодавства, підвищення прозорості, залучення міжнародних спостерігачів тощо.

Запобігання корупції у виборчих процесах є критично важливим для забезпечення справедливості, демократії та довіри до політичних систем. Ось деякі шляхи, які можуть сприяти цьому:

1. **Законодавство та правові рамки:** Встановлення суворих законів, які регулюють виборчі процеси та передбачають належні механізми контролю та відповідальності.

2. **Незалежність виборчої адміністрації:** Забезпечення незалежності органів, відповідальних за проведення виборів, від політичного впливу та забезпечення їх компетентності та недоторканості.

3. **Прозорість:** Передбачення публічного доступу до інформації про виборчий процес, включаючи фінансові звіти політичних партій, кампаній та кандидатів.

4. **Нагляд та моніторинг:** Розробка незалежних виборчих спостережень та нагляду, які контролюють вибори, виявляють порушення та сприяють їх відстеженню та припиненню.

5. **Політичне освічення:** Забезпечення доступної та об'єктивної інформації для громадян про виборчий процес, їх права та обов'язки, що допомагають усвідомлювати індивідуальну вагу голосу та участь у виборах.

6. Стимування корупції: Розробка та впровадження ефективних механізмів запобігання, виявлення та покарання корупції виборчих посадових осіб чи кандидатів.

7. Співпраця та міжнародний діалог: Встановлення міжнародного співробітництва та обміну досвідом між країнами для розробки кращих практик та транснаціонального вирішення проблеми корупції у виборчих процесах.

Ці шляхи можуть сприяти створенню більш прозорих, справедливих та довірливих виборчих систем, що не тільки ефективно встановлюють волю громадян, але й сприяють розвитку демократії в країні.

Необхідно розробити Національний план протидії корупції, у якому будуть зазначені різноманітні заходи протидії цьому явищу, з метою усунення умов і його головних причин.

«Органи, уповноважені на здійснення запобігання та протидії корупції:

1. Національне агентство з питань запобігання корупції – центральний орган виконавчої влади, який має спеціальний статус, що забезпечує формування та реалізацію державної антикорупційної політики;

2. Національне антикорупційне бюро України - державний правоохоронний орган, який протидіє кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами;

3. Спеціалізована антикорупційна прокуратура – визначення структури, штату і таке інше здійснюється Генеральним прокурором за погодженням з Директором НАБУ» [11].

З метою попередження корупції через проведення загального навчання держслужбовців з питань запобігання корупції та професійної етики, оновлення та опублікування Кодексів поведінки чи аналогічних нормативних актів, які регулюють поведінку державних службовців, прийнято або готується до розгляду Верховною Радою України низка нормативно-правових актів.

«Нормативні акти які регулюють антикорупційну діяльність: 1. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року; 2. Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» від 14

жовтня 2014 року; 3. Державна антикорупційна програма на 2023-2025 роки від 4 березня 2023 року; 4. Тощо.

У відповідності до вимог Закону України «Про запобігання корупції» діяльність із запобігання та протидії корупції ґрунтується «на принципах:

- верховенства права;
- законності;
- комплексного здійснення правових, політичних, соціально-економічних, інформаційних та інших заходів;
- пріоритетності запобіжних заходів;
- невідворотності відповідальності за вчинення корупційних правопорушень;
- відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- участі громадськості у заходах щодо запобігання і протидії корупції, державного захисту осіб, які надають допомогу у здійсненні таких заходів;
- забезпечення відновлення порушених прав і законних інтересів, відшкодування збитків, шкоди, завданої корупційним правопорушенням» [14].

Однак, зрозуміло, що боротьба з корупцією у виборчих процесах є довготривалим завданням і потребує спільних зусиль урядів, міжнародних організацій, місцевих громад та громадян. Тільки шляхом співпраці та прийняття ефективних заходів можна досягти прогресу у протидії корупції та зміцненні демократичних принципів виборчих процесів.

Також зазначимо, що «рівень та масштаби корупції в країні, ефективність протидії корупційним процесам значною мірою залежать від доброчесності виборних посадових осіб, демократичності політичної системи загалом і виборчого процесу зокрема. Але це можливо лише за умови систематичного проведення вільних та чесних виборів на демократичних засадах та встановлення чітких правил здійснення такими посадовими особами своїх повноважень.

Тому, у першу чергу, необхідно звернути увагу на такі корупційні ризики у формуванні та діяльності виборних органів державної влади та органів місцевого самоврядування:

- 1) нестабільність та недосконалість виборчого законодавства;
- 2) прогалини у правовому регулюванні фінансування політичних партій;
- 3) обмеженість легальних джерел фінансування політичних партій;
- 4) відсутність належного контролю з боку держави за фінансуванням діяльності політичних партій;
- 5) невідповідність матеріального забезпечення, гарантій, привілеїв виборних посадових осіб та важливості політичних чи інших рішень, які вони приймають;
- 6) неефективність контролю за діяльністю виборних органів та посадових осіб з боку відповідних органів державної влади, інститутів громадянського суспільства, зокрема, засобів масової інформації;
- 7) відсутність правового механізму запобігання та вирішення конфлікту інтересів, що виникає у процесі діяльності виборних посадових осіб;
- 8) нерегульованість процедури і механізмів лобювання політичних, соціально-економічних, інших інтересів у виборних органах влади та місцевого самоврядування;
- 9) недосконалість законодавчого процесу, безсистемність правового регулювання;
- 10) недосконалість механізмів посередництва між громадськістю та органами влади і місцевого самоврядування, ігнорування процедури узгодження рішень із громадською думкою» [12].

З урахуванням наведеного та з метою покращення доброчесності діяльності виборних органів державної влади та місцевого самоврядування «необхідно:

- 1) здійснити експертизу виборчого законодавства на предмет зменшення впливу корупціогенних чинників та розробити відповідні проекти законів;

забезпечити суворе дотримання правил про недопустимість змін до виборчого законодавства за певний проміжок часу до початку виборчого процесу;

2) розпочати процес кодифікації виборчого законодавства;

3) розробити й запровадити ефективні механізми контролю за фінансуванням виборчої кампанії та діяльності політичних партій загалом;

4) створити правові засади лобістської діяльності як основної умови існування прозорості та доброчесної системи вираження інтересів у нормотворчих органах;

5) встановити етичні стандарти поведінки виборних посадових осіб, порядок вирішення конфлікту інтересів;

6) запровадити декларування видатків виборних посадових осіб та їх близьких осіб, забезпечити здійснення контролю за доходами та видатками таких осіб;

7) прийняти Закон України нормативно-правові акти, в якому визначити систему нормативно-правових актів, їх ієрархію, порядок офіційного оприлюднення нормативно-правових актів (або врегулювати ці питання у законі про нормативно-правові акти тощо);

8) прийняти Закон України “Про Регламент Верховної Ради України”, в якому визначити порядок ухвалення законів. Особливу увагу при цьому зосередити на визначенні загальних засад фахової правової експертизи, розрахунку економічної обґрунтованості законопроекту, проведенні громадської експертизи;

9) прийняти Закон України “Про Президента України”, в якому визначити порядок та межі нормотворчості глави держави, а також чітко визначити порядок його участі в законодавчому процесі;

10) прийняти закони, які мають визначити правовий статус Кабінету Міністрів України та центральних органів виконавчої влади (закони України про Кабінет Міністрів України, про центральні органи виконавчої влади);

11) запровадити систему широкого інформування громадськості щодо законопроектів (зокрема, опублікування найбільш важливих проектів у

парламентській газеті “Голос України” з одночасним запрошенням усіх громадян та їхніх об’єднань взяти участь в обговоренні або висловити свої пропозиції);

12) удосконалити порядок проведення комплексної правової експертизи усіх законопроектів з метою попередження можливих корупційних ризиків нового закону;

13) розробити механізми посилення громадського контролю за діяльністю виборних органів влади, зокрема, через проведення консультацій із громадськістю при прийнятті нормативно-правових актів» [12].

Верховна Рада України ухвалила Закон України “Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки”. «Метою цього законодавчого акту є сприяння протидії корупції в органах влади, а також забезпечення системності антикорупційних заходів» [13].

«Антикорупційна стратегія реалізується шляхом виконання відповідної державної антикорупційної програми, яка розробляється Національним агентством з питань запобігання корупції та затверджується Кабінетом Міністрів України.

Засади державної антикорупційної політики на відповідний період визначаються Верховною Радою України в Антикорупційній стратегії, яка затверджується законом.

Верховна Рада України щороку не пізніше 1 червня проводить парламентські слухання з питань реалізації Антикорупційної стратегії.

Національне агентство розробляє проект Антикорупційної стратегії відповідно до вимог Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» не пізніше 1 серпня року, у якому завершується дія попередньої Антикорупційної стратегії.

Антикорупційна стратегія розробляється Національним агентством на основі аналізу ситуації щодо корупції та результатів виконання попередньої Антикорупційної стратегії.

Антикорупційна стратегія реалізується шляхом виконання державної антикорупційної програми з виконання Антикорупційної стратегії, яка розробляється Національним агентством з урахуванням особливостей, встановлених відповідною стратегією і Законом зазначеним раніше, та затверджується Кабінетом Міністрів України у шестимісячний строк з дня набрання чинності законом, яким затверджено Антикорупційну стратегію.

За результатами моніторингу та оцінки ефективності реалізації Антикорупційної стратегії Національне агентство має право ініціювати питання щодо внесення до неї змін. Внесення змін до Антикорупційної стратегії відбувається із залученням Національного агентства» [13].

Основними причинами виникнення проблеми недосконалої системи контролю за фінансуванням діяльності політичних партій та фінансуванням їх участі у виборах – «це відсутність можливості подання до електронної системи звітності фінансових звітів про надходження та використання коштів виборчих фондів та фондів референдумів.

Контроль за діяльністю суб'єктів виборчого процесу здійснюється одночасно Центральною виборчою комісією та Національним агентством. Однак обом інституціям не вистачає необхідних ресурсів та інструментів для того, щоб ефективно аналізувати витрати кандидатів на передвиборчу агітацію або виявляти порушення правил фінансування через значну кількість звітів» [2].

## Висновки до розділу 2

Коли мова йде про трансформацію виборчої системи як елементу представницької влади у повоєнний період, важливо враховувати кілька ключових аспектів.

По-перше, зміна виборчої системи може бути одним із кроків для забезпечення демократії та стабільності після конфлікту. Для цього необхідно

розглянути варіанти, які забезпечують широке представництво різних політичних, етнічних та соціальних груп.

По-друге, варто вважати захист прав людини та забезпечення прозорих, справедливих виборів однією з головних пріоритетних цілей. Виборча система повинна забезпечувати рівність участі громадян у виборчих процесах та враховувати їхні погляди та потреби.

По-третє, комунікація та співпраця з різними заінтересованими сторонами, включно з політичними партіями, громадськими організаціями та громадянським суспільством, можуть бути інструментами для розробки та впровадження ефективної виборчої системи.

Органи адміністрування виборчих процесів в Україні в умовах введеного воєнного стану адаптували свою роботу до викликів війни. Водночас масштабні проблеми з формуванням складу та забезпеченням діяльності виборчих комісій нижчого рівня потребують детального аналізу та відповідних законодавчих змін. Без таких кроків забезпечення організації та проведення виборів у післявоєнний час буде вкрай ускладненим, якщо взагалі можливим.

Територіальна організація виборів безпосередньо залежатиме від оновлення відомостей Державного реєстру виборців та потребуватиме детального аналізу як необхідності забезпечення рівності «ваги» голосів виборців, так і складнощів адміністрування відповідних виборів.

Складні процеси і події, пов'язані з перебігом війни, зокрема, заходи, що вживалися окупаційним режимом щодо населення тимчасово окупованих територій, змушують уточнити наявність у деяких осіб статусу виборця України (права голосу на виборах і референдумах).

Відповідно до статті 70 Конституції України «право голосу на виборах і референдумах мають громадяни України. Стаття 25 Конституції України забороняє позбавлення громадянства України з ініціативи Української держави. Однак Закон України «Про громадянство України» передбачає можливість виходу з громадянства України та втрати громадянства України.

Вийти з громадянства України може громадянин України, який постійно проживає за кордоном. Такий вихід здійснюється за ініціативою (клопотанням) громадянина. Особливих проблем для обліку виборців цей аспект не становить, хоча може потребувати вдосконалення законодавства щодо консульського обліку громадян України, які проживають чи протягом тривалого часу перебувають за межами України, зокрема, на території держави-агресора (добровільно чи вимушено)» [6].

Дещо інша ситуація із втратою громадянства України. Відповідно до пункту 1 частини першої статті 19 Закону України «Про громадянство України» підставою для втрати громадянства України є добровільне набуття повнолітнім громадянином України громадянства іншої держави. При цьому добровільним набуттям вважаються всі випадки, коли громадянин України для набуття громадянства іншої держави повинен був звертатися із заявою чи клопотанням про таке набуття відповідно до порядку, встановленого національним законодавством держави, громадянство якої набуто.

«На окупованих територіях України окупаційна влада організувала видання паспортів громадян російської федерації – документів, які посвідчують громадянство держави-агресора. Особливо масовими стали ці процеси у Криму та ОРДЛО, окупованих із 2014 року. Отримання російських паспортів (а отже і громадянства) відбувається за процедурами, встановленими російським законодавством. Можна припустити, що в частині таких випадків отримання паспортів РФ здійснюється під примусом (не є добровільним), однак у випадках добровільного набуття громадянства держави-агресора виникає підстава для втрати громадянства України.

Збереження права голосу за такими особами на виборах органів державної влади чи органів місцевого самоврядування породжувало б загрозу національній безпеці. Тому доцільно врегулювати порядок виявлення осіб, які добровільно набули громадянства держави-агресора, та фіксування втрати ними громадянства України. Така діяльність мала б відбуватися паралельно із актуалізацією відомостей Державного реєстру виборців і бути відображена у цих

відомостях. Зазначимо, що це викликає потребу істотно вдосконалити низку положень Закону України «Про громадянство України» як щодо підстав втрати громадянства, так і щодо поновлення у громадянстві чи повторного прийняття до громадянства України таких осіб.

Зазначені основні вимоги щодо матеріально-технічного забезпечення виборів – базова основа для підготовки і проведення повноцінних виборів. Відповідно перевірка наявності об'єктивної можливості забезпечити дотримання таких вимог Виборчого кодексу України має бути одним з основних критеріїв допустимості призначення виборів на будь-якій території» [7].

Усі проблеми викликають серйозну кризу довіри в українську виборчу систему та можуть підірвати демократичні цінності та принципи. Розв'язання наведених проблем вимагають впровадження ефективних механізмів контролю, забезпечення прозорості та посилення відповідальності за порушення виборчих процедур.

## РОЗДІЛ 3

### ШЛЯХИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

#### 3.1. Досвід країн, які зазнали трансформацію виборчої системи у повоєнний період

Коли мова йде про країни, які зазнали трансформацію виборчої системи у післявоєнний період, кілька прикладів варто розглянути:

- **Німеччина** - один із яскравих прикладів такої трансформації. Після Другої світової війни в Німеччині пройшла значна трансформація виборчої системи. Одним з ключових кроків була прийняття нової Конституції, відомої як Закон про базовий порядок ФРН (Grundgesetz).

Система, яка була впроваджена, відома як пропорційна виборча система з використанням виборчих списків. Згідно з цією системою, громадяни голосували за політичні партії, а не за окремих кандидатів. Партії отримували мандати у Верховній Раді (законодавчий орган Німеччини) пропорційної кількості голосів, отриманих на виборах.

У 1949 році відбулися перші парламентські вибори у Федеративній Республіці Німеччина (ФРН), де була впроваджена ця система. Вона сприяла представництву політичних партій у парламенті, що дало можливість розподілити владу між різними політичними силами.

Звертаючись до сучасності, виборча система Німеччини зазнала додаткової еволюції, такою як включення виборчого порогу для партій, які хочуть отримати мандати у Верховній Раді. Зараз виборчі списки партій, які отримують менше 5% голосів або менше трьох місць у округах, не розглядаються для розподілу мандатів.

Таким чином, трансформація виборчої системи Німеччини після Другої світової війни сприяла розвитку демократії та стійкості політичного ландшафту країни, створивши умови для широкого представництва національних інтересів у Верховній Раді [21].

- **Іспанія:** Після диктатури Франко в Іспанії відбулася значна трансформація виборчої системи. Найбільш важливі зміни відбулися під час перехідного процесу до демократії в кінці 1970-х років.

Однією з найвагоміших змін була прийнята в 1977 році Конституція Іспанії, яка встановила базові принципи демократії та політичних прав. Згідно з новою Конституцією, Іспанія стала конституційною монархією з парламентською системою уряду.

Одна з важливих змін виборчої системи була впроваджена в 1977 році, коли були проведені перші вільні вибори до Кортес-Генералес (національний парламент Іспанії). Вибори проводились за системою пропорційного представництва, де кожна політична партія отримувала кількість місць в парламенті, що відповідала їх відсотку голосів. Це дало можливість різним політичним силам бути представленими у парламенті залежно від їх підтримки виборців.

Крім того, часом змінювалися інші правила виборчої системи Іспанії. Наприклад, введені різні порогові значення, які партії повинні досягти, щоб одержати представництво в парламенті. Такі пороги обмежували кількість політичних партій, які могли потрапити до парламенту.

Такі зміни виборчої системи сприяли політичній плюралістичності в Іспанії, дозволяючи різним політичним силам бути представленими у парламенті і сприяючи демократичному розвитку країни після диктатури Франко.

- **Японія:** Після Другої світової війни була проведена трансформація виборчої системи в Японії. Відповідно до Конституції, що була прийнята в 1947 році, Японія стала парламентською демократією з двопалатною системою.

Одна з ключових змін полягала в утворенні Державної Ради, верхньої палати або палати радників, і Загальної Ради, нижньої палати або палати представників. Обидві палати стали багатопартійними органами.

Вибори до Загальної Ради проводяться кожні 4 роки, і кожний голос має однакову вагу. Однак, для забезпечення географічної представленості, округи Японії були поділені на одномандатні та багатомандатні виборчі округи. Одномандатні округи передають мандат кандидату з найбільшою кількістю голосів, тоді як багатомандатні округи використовують систему пропорційного представництва.

Ця трансформація виборчої системи сприяла створенню стабільної парламентської системи в Японії, в якій різні політичні партії мають можливість конкурувати за мандати і впливати на формування уряду [22].

- **Південна Корея.** Після підписання Акту про Японію в 1965 році, Південна Корея почала велику трансформацію своєї виборчої системи. До цього часу, Південна Корея мала досить обмежену демократію з обмеженою кількістю політичних партій.

Однак, згідно з Актом про Японію, південнокорейський уряд отримав значну фінансову допомогу від Японії, що стимулювало економічний розвиток країни. Разом з економічним зростанням з'явилася і потреба в політичних реформах.

У 1987 році, на хвилі масових антиурядових протестів, Південна Корея прийняла закон, який дозволяв багатопартійні вибори та встановлював принципи демократичного управління.

Ця трансформація виборчої системи здійснилася шляхом переходу від авторитарного режиму до багатопартійної демократії. Сьогодні Південна Корея має систему парламентських виборів, де громадяни мають можливість вибрати своїх представників у парламент і органи місцевого самоврядування.

Ця трансформація виборчої системи Південної Кореї після підписання Акту про Японію відіграла велику роль у розвитку політичної системи країни і зміцненні демократії.

- **Італія:** після Другої світової війни в Італії відбулася трансформація виборчої системи, яка привела до змін у політичній ландшафті країни. У 1946 році відбувся референдум, на якому було вирішено впровадити республіканську форму правління в Італії та відмовитися від монархії.

Після цього, в 1948 році, Італія прийняла нову Конституцію, яка встановила парламентську демократію в країні. Виборча система була заснована на пропорційному представництві, де представники партій отримували мандати відповідно до відсотка голосів, отриманих на виборах. Це сприяло утворенню багатопартійної системи, де різні політичні сили мали можливість брати участь у політичному процесі.

З часом, виборчу систему Італії змінювали і адаптували до нових реалій. Наприклад, в 1993 році була введена система виборів за пропорційними списками з додатковим бар'єром, який мав на меті зменшити кількість політичних партій у парламенті.

В цілому, трансформація виборчої системи після Другої світової війни в Італії сприяла розвитку демократії та далі формуванню політичної системи країни [23].

- **Південна Африка:** Трансформація виборчої системи Південної Африки після закінчення апартеїду була важливим кроком в демократичних змінах країни. Перед закінченням апартеїду, Південна Африка була суспільством, де політична влада тільки в білошкірого національного меншинства.

Після прийняття перехідних заходів до демократії, Південна Африка впровадила нову виборчу систему для забезпечення рівних прав для всіх громадян. Основні етапи трансформації включали прийняття Конституції 1996 року, розширення виборчого права на всіх резидентів країни, незалежність виборчої комісії та впровадження системи пропорційного представництва.

У новій виборчій системі Південної Африки, громадяни мають право голосувати на загальних виборах для складання парламенту, а також на місцевих рівнях. Виборчі дільниці розташовані у всіх регіонах країни, і кожен громадянин має можливість взяти участь у виборах.

У результаті цієї трансформації, Південна Африка здобула широку політичну представленість, що розширила участь різних етнічних груп у прийнятті політичних рішень. Втім, виборча система не без своїх викликів, і деякі громадяни продовжують боротися з нерівністю та корупцією у політиці.

Загалом, трансформація виборчої системи Південної Африки після закінчення апартеїду є важливим кроком на шляху до будівництва більш справедливого та рівноправного суспільства [24].

### 3.2. Шляхи вдосконалення виборчої системи як елементу представницької влади у повоєнний період

Вдосконалення виборчої системи є важливим елементом розвитку представницької влади у повоєнний період. Ось деякі шляхи, якими можна зміцнити та поліпшити виборчу систему:

**1. Забезпечення прозорості:** Забезпечення прозорості виборчих процесів є важливою складовою демократії. Воно передбачає відкритість та доступність інформації про виборчу кампанію, процес голосування та підрахунок голосів.

Для досягнення прозорості виборчих процесів, можуть бути вжиті наступні заходи:

1. Відкритість інформації: Забезпечення доступу до інформації про кандидатів, їх партійну афіліацію, програму та фінансування виборчих кампаній. Це може включати публікацію фінансових звітів та відомостей про витрати кандидатів.

2. Нагляд та спостереження: Залучення місцевих та іноземних спостерігачів, які мають можливість перевірити законність та прозорість виборчого процесу. Це можуть бути незалежні організації, громадські активісти, представники політичних партій тощо.

3. Використання технологій: Застосування сучасних технологій для поліпшення прозорості виборчих процесів. Наприклад, використання електронних систем голосування, які дозволяють точніше фіксувати та підраховувати голоси.

4. Незалежність виборчої комісії: Існування незалежної та неприбуткової виборчої комісії, яка має відповідальність за організацію та проведення виборів. Це допомагає забезпечити об'єктивність та неприбутковість процесу.

5. Захист прав виборців: Забезпечення прав виборців на таємне голосування, безпеку та недискримінацію. Важливо, щоб усі громадяни мали можливість вільно висловлювати свою волю та обирати своїх представників.

Враховуючи ці заходи, забезпечення прозорості виборчих процесів допомагає зберегти довіру громадян до виборів та підвищує рівень демократії в країні.

**2. Запобігання корупції:** Необхідно встановити механізми для запобігання корупції під час виборчих процесів, наприклад такі як:

1. Законодавча рамка: Ефективна законодавча рамка, що визначає правила і процедури виборчих процесів, може включати обов'язкові обмеження фінансування політичних партій, облік витрат та декларування зборів коштів. Вона також може забезпечити незалежність виборчої системи від впливу корупційних схем.

2. Наглядові органи: Створення незалежного органу або комісії, яка має владу наглядати за виборчим процесом, може виявляти та розслідувати корупційні випадки під час виборів. Цей орган також може сприяти розгляду жалоб щодо виборчих порушень та приймати відповідні заходи.

3. Прозорість та доступність інформації: Система виборів повинна бути прозорою, а результати голосування належним чином оприлюднені. Забезпечення доступу громадськості до інформації про виборчі кампанії, фінансування та витрати політичних партій може допомогти виявити можливі випадки корупції.

4. Незалежність судової системи: Судова система повинна бути незалежною і компетентною при вирішенні виборчих суперечностей та розгляді скарг на виборчі порушення. Це сприяє відсіканню корупції та забезпечує чесність виборчих процесів.

5. Вовлечення громадськості: Залучення громадськості, журналістів та неурядових організацій до спостереження за виборчим процесом може сприяти виявленню корупційних випадків. Громадськість повинна бути ознайомлена з процедурами голосування та процесом контролю, щоб стати активними учасниками та заявити про порушення.

Зазначені механізми можуть допомогти у запобіганні корупції під час виборчих процесів

**3. Запобігання впливу влади:** Одним з основних засобів запобігання впливу влади під час виборчих процесів є забезпечення прозорості і відкритості. Це означає, що всі етапи виборчого процесу, включаючи формування списків виборців, реєстрацію кандидатів, підрахунок голосів і оголошення результатів, мають бути доступними і зрозумілими для громадськості. Важливо мати незалежні органи, які наглядають за виборчим процесом і забезпечують його чесність та прозорість.

Крім того, належна правова база і незалежна судова система є важливими для гарантування чесного виборчого процесу. Незалежність судів забезпечує контроль за додержанням виборчих правил і вирішення спорів, що можуть виникнути під час виборів.

Громадяни повинні мати можливість висловлювати свої погляди та обирати кандидатів вільно, без ніякого примусу чи переслідування. Свобода слова, зібрання та об'єднання є важливими правами, які гарантуються для забезпечення демократичних виборів.

Нарешті, міжнародна спільнота, включаючи міжнародні організації та спостерігачів, також можуть відігравати важливу роль у запобіганні впливу влади під час виборчих процесів. Спостереження міжнародних експертів можуть забезпечити додатковий рівень перевірки та об'єктивності виборів.

Однак, кожна країна має свої власні унікальні політичні, правові і соціальні умови, тому запобігання впливу влади під час виборчих процесів вимагає комплексного підходу та адаптації до конкретних потреб та викликів кожної країни.

**4. Політична репрезентація:** Політична репрезентація відноситься до процесу представництва інтересів громадян у політичній системі. Це означає, що вибрані представники, такі як депутати або політичні лідери, виступають від імені громадян і прагнуть виконати їхні побажання, думки та інтереси.

Політична репрезентація є ключовим аспектом демократичних систем. Це дає можливість громадянам виражати свої думки, обирати своїх представників і брати участь у прийнятті рішень з питань, що стосуються суспільства в цілому.

Однак, ефективність політичної репрезентації може залежати від різних факторів, таких як система виборів, вплив громадської думки, залученість громадян до політичного процесу та інше.

**5. Залучення громадян:** Залучення громадян є важливим аспектом демократичних систем правління. Ось деякі способи, якими держави та організації можуть залучати громадян до виборчих процесів:

1. Проведення інформаційних кампаній: Держави та організації повинні інформувати громадян про майбутні вибори, процедури голосування та політичні партії чи кандидатів. Це можна зробити через медіа, інтернет, соціальні мережі, друковані матеріали та інші доступні канали зв'язку.

2. Розвиток освіти: Надання громадянам освіти про політичні системи, права та обов'язки виборців може збільшити їхню зацікавленість та активність у виборах. Школи, університети та інші освітні установи можуть відігравати ключову роль у цьому процесі.

3. Фінансова підтримка політичних партій: У державах, де політичні партії фінансуються з приватних джерел, державні субсидії чи інші форми фінансової підтримки можуть підвищити фінансову доступність партій. Це допоможе урізноманітнити політичну арену та збільшити шанси різних партій на успішну участь у виборах.

4. Розробка зручних систем голосування: Держави можуть впроваджувати зручні та доступні системи голосування, такі як електронне голосування або голосування поштою, щоб збільшити участь громадян. Значне зниження бар'єрів для голосування може спричинити підвищення явки виборців.

5. Сприяння громадянському суспільству: Підтримка незалежних організацій та рухів, які навчають громадян про вибори, надають допомогу у реєстрації виборців та спостерігають за їх проведенням, допомагає у притягненні громадян до виборів. Такі організації мають гарантувати чесність і прозорість виборчого процесу.

Це лише деякі із способів залучення громадян до виборчих процесів. Державні та неурядові організації можуть застосовувати різні підходи, залежно від місцевих умов та вимог.

**6. Застосування технологій:** Використання новітніх технологій, таких як електронне голосування та онлайн-реєстрація виборців, може полегшити виборчий процес і забезпечити його ефективне проведення.

Ці шляхи можуть допомогти вдосконалити виборчу систему та зміцнити передбачуваність, довіру та впевненість у правильності виборів у повоєнний період.

### Висновки до розділу 3

Трансформація виборчої системи – важливий елемент будь-якої демократії в повоєнний період. Цей процес зазвичай передбачає зміни у виборчих правилах та процесах, з метою забезпечення більшої представництва, прозорості та справедливості.

У повоєнний період, коли суспільство зазвичай входить у перехідну фазу після конфлікту, переговорів чи революцій, трансформація виборчої системи може мати декілька цілей:

1. **Забезпечення широкого представництва:** Це означає включення різних політичних сил, етнічних груп, гендерів та інших соціальних шарів у виборчий процес. Це допомагає враховувати інтереси всіх частин суспільства та зміцнює легітимність уряду.

2. **Забезпечення прозорості та довіри:** Трансформація виборчої системи може включати впровадження чітких правил та процедур, що забезпечують прозорість виборів. Це включає чесне підрахунок голосів, захист виборчих прав та незалежне спостереження за виборами.

3. **Політична стабільність:** Зміна виборчої системи може сприяти зміцненню політичної стабільності, зокрема шляхом підтримки широких коаліцій та консенсусу між політичними силами. Це може бути особливо важливо в періоди, коли конфлікти або розділення роз'єднали суспільство.

Трансформація виборчої системи зазвичай вимагає широкої публічної дискусії, політичної волі та експертної підтримки. Вона може бути складним процесом, але це важливий крок у будівництві міцної й стійкої демократії.

«Правовий режим воєнного стану передбачає заборону проведення загальнодержавних та місцевих виборів, а також всеукраїнських та місцевих референдумів. Водночас після завершення воєнного стану питання організації та проведення виборів стане доволі гострим, особливо щодо місцевих виборів. Вимога призначення і проведення місцевих виборів у громадах, де було утворено військові адміністрації, залишається дискусійним питанням з огляду на неузгодженість різних законів щодо припинення чи призупинення повноважень голів громад та місцевих рад на час діяльності військової адміністрації» [2].

Складнощі є й із нормативним закріпленням на рівні закону чіткого переліку підстав для призначення позачергових місцевих виборів, навіть у екстраординарних ситуаціях співпраці виборних осіб місцевого самоврядування з державою-агресором (колабораційної діяльності). «Навіть більше, існує колізія щодо строків призначення позачергових виборів після завершення дії воєнного стану, яка не тільки не вирішена на рівні закону, але й не враховує складнощів

післявоєнної відбудови та особливостей організації і проведення виборів (наприклад, істотне зменшення чисельності населення в певній громаді).

Масштабне у кількісному відношенні переміщення жителів із територій, які опинилися в зоні воєнних дій, під окупацією чи загрозою окупації, зокрема й за межі України, значна кількість жертв, зокрема й серед мирного населення, а також мобілізаційні процеси спричинили істотні зміни демографічної ситуації у державі. Всі ці обставини чинять істотний вплив на достовірність відомостей Державного реєстру виборців: стан бази даних реєстру на 24 лютого 2022 року не відображає динамічної актуальної ситуації. Для виправлення цієї проблеми варто вжити низки комплексних заходів, що, безумовно, потребують законодавчого регулювання.

Складні процеси і події, пов'язані з перебігом війни, зокрема, заходи, що вживалися окупаційним режимом щодо населення тимчасово окупованих територій (наприклад, «паспортизація» населення окупованих територій), змушують уточнити наявність у деяких осіб статусу виборця України (права голосу на виборах і референдумах), а відповідно й можливості реалізовувати активне та пасивне виборче право» [2].

Потребує законодавчого вирішення питання обмеження можливості обирати та бути обраними осіб, які вчинили злочини проти основ національної безпеки України. Існуючих механізмів, що базуються на кримінально-процесуальних особливостях, очевидно, бракуватиме для забезпечення оперативного реагування на відповідні виклики. «Складним та актуальним є питання коригування вимог цензу осілості (проживання та території України протягом певного часу), оскільки дискваліфікація з виборів через перебування за кордоном в умовах війни буде непропорційним обмеженням виборчого права. Аналогічний підхід варто зайняти й щодо неприпустимості дискваліфікації через вимушений виїзд на постійне проживання за кордон в умовах війни.

Діяльність політичних партій як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні істотно ускладнена та не може бути повноцінно відновлена одразу після завершення воєнного стану. Складнощі в діяльності партій та їх

місцевих організацій охоплюють декілька блоків викликів. Безпекові виклики зумовлені насамперед неможливістю функціонування політичних партій на окупованих територіях та територіях, де ведуться активні бойові дії. Організаційні виклики випливають із складнощів структурування місцевих організацій політичних партій, не всі з яких адаптувалися навіть до нового адміністративно-територіального устрою з 2020 року, що здійснити повноцінно в умовах війни зовсім нереалістично. Війна також створила чимало кадрових викликів: співробітники партійних офісів та партійні активісти навіть на територіях, де не ведуться бойові дії, навряд чи мають можливість займатися партійною роботою, багато з них мобілізовані або перебувають за межами України. Гострими також є фінансові складнощі, адже фінансування діяльності політичних партій, безумовно, не є пріоритетним чи першочерговим в умовах війни. Це, очевидно, відобразиться на спроможності відповідних партійних структур.

Інформаційна діяльність ЗМІ та інших суб'єктів поширення інформації в умовах війни сконцентрована на забезпеченні першочергових потреб національної безпеки та оборони. Очевидно, за таких обставин доступ до інформаційних (комунікаційних) каналів для різних політичних партій та місцевих організацій є різним. Відновлення належних умов рівного (хоча б рівних можливостей) доступу до інформаційних ресурсів потребує значного часу. Відповідно до міжнародних стандартів вибори не можуть бути визнані вільними, якщо не було відповідного середовища для вільного формування волі виборців» [3].

Адміністрування виборів передбачає завчасне вирішення кількох блоків проблем. По-перше, це «ревізія» складів територіальних виборчих комісій (працюють на постійній основі) та визначення можливості формування складу нових (окружних та дільничних – створюються тільки тимчасово на вибори) виборчих комісій. Тут важливим є не тільки наявність необхідної кількості фахівців попри мобілізацію, внутрішнє переміщення та виїзд за кордон, але й здатність політичних партій подавати відповідні кандидатури. По-друге, гостро

може постати проблема утворення нових виборчих дільниць і, як наслідок, зміни меж виборчих округів (особливо на місцевих виборах) через істотну зміну кількості виборців на відповідних територіях. По-третє, матеріально-технічне забезпечення організації і проведення виборів буде вкрай складним, особливо на територіях, які перебували в зоні активних бойових дій, ракетного чи артилерійського обстрілу. «Ці проблеми стосуватимуться не тільки визначення приміщень для роботи виборчих комісій і приміщень для голосування, але й в частині забезпечення належного фінансування всіх супутніх витрат (наприклад, транспортування виборчої документації).

Забезпечення безпеки виборів та виборчого процесу потребує врахування і законодавчого вирішення щонайменше трьох основних блоків проблем. По-перше, національна безпека – вирішення питань пропорційного обмеження активного і пасивного виборчого права для осіб, участь у виборах яких загрожуватиме національній безпеці та обороні. По-друге, фізична безпека – створення умов (припинення бойових дій, розмінування), коли не тільки сам процес голосування, підрахунку голосів і встановлення результатів виборів будуть безпечними, але й, що не менш важливо, всі виборчі процедури та активності кандидатів (насамперед агітація) зможуть відбуватися в безпечному середовищі. По-третє, інформаційна безпека – вкрай важливо розробити та оперативно імплементувати ефективні інструменти протидії пропаганді, різним формам маніпуляції свідомістю виборців (поширення фейкових новин, дезінформація тощо), зловживання сучасними цифровими (диджиталізованими) інструментами комунікації тощо.

Без належного законодавчого реагування на окреслені тут виклики та вжиття низки практичних кроків підготовчого характеру забезпечити призначення, організацію та проведення вільних і демократичних виборів відповідно до міжнародних стандартів неможливо» [2].

## ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі сформовано ряд теоретичних, методичних і практичних положень щодо цілей трансформації та шляхів вдосконалення виборчої системи як елемента представницької влади у повоєнний період. Основні результати дослідження знайшли відображення у висновках і пропозиціях в контексті визначених у Вступі мети і завдань.

Правовий режим воєнного стану передбачає заборону проведення загальнодержавних та місцевих виборів, а також всеукраїнських та місцевих референдумів. Отже, під час дії воєнного стану не можуть бути призначені, а тим паче проведені ані чергові, ані позачергові чи проміжні вибори. Зокрема, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає продовження повноважень Президента України у разі закінчення конституційного строку його повноважень під час дії воєнного стану; вибори Президента України (які варто вважати черговими) проводяться лише після припинення (скасування) воєнного стану.

Проведене мною наукове дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

- Розглянуто теоретичні засади виборчого процесу як елемента представницької влади: Вивчаючи і порівнюючи виборчі системи, які існували й існують у світі, не треба визначати, яка з них найкраща. Будь-яке представництво не відображає повною мірою реального стану інтересів та уподобань у суспільстві в усіх деталях. Представляти ціле суспільство не може жодна інституція, нехай навіть її сформовано за умов найретельнішого дотримання усіх правил і процедур будь-якої з виборчих систем. Жодна виборча модель не є досконалою, усі вони можуть тільки більше або менше відповідати потребам часу.

- Охарактеризовано таке явище як виборча система: В Україні виборча система - це правила та процедури, які використовуються для проведення

виборів на різних рівнях влади. Відповідно до Конституції України, вибори є основним засобом формування влади та вираження волі громадян.

Виборча система поділяється на мажоритарну, пропорційну або змішану. Розглянемо кожну з них більш детально.

*Мажоритарна виборча система.* В основі цієї виборчої системи лежить принцип більшості, переможцем стає кандидат, який набрав найбільшу кількість голосів у окрузі чи виборчому районі. Ця система також відома як одномандатна система, оскільки у кожному окрузі обирається лише один представник.

*Пропорційна виборча система.* Ця система ґрунтується на пропорційній відповідності між кількістю завойованих голосів та кількістю отриманих мандатів. При пропорційній системі депутатські мандати розподіляються між партіями пропорційною кількістю голосів виборців, зібраних кожною з них у межах виборчого округу.

*Змішана виборча система.* Змішана виборча система передбачає поєднання у собі елементів мажоритарної та пропорційної систем. Вона передбачає обрання половини депутатів мажоритарним шляхом, а іншої — пропорційним. У цій системі виборець одержує два голоси: один подає за одного із кандидатів, а другий — за один із партійних списків.

- Виявлені аспекти кризи виборчої системи: Основні аспекти цієї кризи можуть включати:

1. Корупція: Україна має довгу історію корупції в політичній сфері, і це суттєво впливає на виборчу систему. Корупція може включати покупку голосів, фальсифікацію результатів голосування та незаконне фінансування політичних партій.

2. Непрозорість: Прозорість виборчих процесів є важливим аспектом забезпечення демократичного вибору. У деяких випадках відсутня належна моніторингова система, доступ до інформації про перегляд списків виборців та розподіл виборчих округів.

3. Політичні тиски: Виборча система може бути піддана політичним тискам, що впливають на рівень справедливості та незалежності виборів. Це

може включати вплив політичних партій або керівництва на виборчу комісію, призначення некомпетентних членів комісій або неправомірне втручання в процес голосування та підрахунку голосів.

4. Негативні кампанії: Часто у виборчих періодах спостерігається поширення фальшивої інформації та негативних кампаній, які спрямовані на дискредитацію конкурентів або підпору чи дискредитацію певної політичної партії.

- Визначені виклики щодо трансформації виборчої системи у повоєнний період: Трансформація виборчої системи після війни може бути складним процесом, що має на меті забезпечити демократичні та справедливі вибори. Основні виклики, з якими можна зіткнутися в цьому процесі, включають такі аспекти:

1. Мирний перехід: Забезпечення мирного переходу до нової виборчої системи може бути важким завданням, особливо якщо в регіоні є конфлікти або напруженість після війни. Зручний політичний діалог та включення всіх зацікавлених сторін можуть допомогти досягти консенсусу та забезпечити мирний процес перетворення.

2. Відновлення інфраструктури: Після війни може бути необхідно відновлювати пошкоджену інфраструктуру, зокрема, систему голосування. Потрібно виконувати відповідні ремонтні роботи і забезпечити належне функціонування системи.

3. Легітимність: Визнання та підтримка нової виборчої системи серед громадян є критично важливим для її легітимності. Особливу увагу слід приділити прозорості, правилам гри та відкритості в процесі виборів, щоб забезпечити довіру населення.

4. Участь: Розширення участі громадян у політичному процесі після війни є важливим аспектом трансформації виборчої системи. Населення повинне мати можливість зареєструватися та голосувати, а також висловлювати свої погляди й кандидатури.

•Встановлено виклики виборчої системи України у повоєнний період: До викликів виборчої системи в Україні, в тому числі і в повоєнний період можна зазначити як основні:

□ Маніпуляції із виборчим процесом - дії, спрямовані на вплив на результат виборів або спотворення волі виборців.

□ Непропорційність системи представництва - це ситуація, коли розподіл місць у законодавчих органах або інших представницьких органах не відображає реальне співвідношення сил у суспільстві. Така нерівномірність може мати різні наслідки, зокрема приводити до недемократичних рішень або незадовільного представництва окремих груп населення.

□ Недостатня активність громадян у виборчих процесах – причини цього - 1. Відчуття безсилля: деякі громадяни можуть відчувати, що їх один голос не змінить нічого або що вибори вже заздалегідь вирішені. Це може призвести до пасивності та відмови від участі.

2. Недостатня освіченість: брак знань про важливість виборів, процес голосування та роль громадян у прийнятті рішень може призвести до байдужості і небажання брати участь у виборчих процесах.

3. Корупція та підкуп: корупція може знизити довіру до виборчих процесів і зробити громадян менш зацікавленими у голосуванні. Підкуп іноді використовується для маніпулювання результатами виборів, що руйнує віру в справедливість системи.

4. Зайнятість та інші обставини: багато громадян можуть бути зайнятими своїми роботами, сімейними обов'язками або стикатися з іншими життєвими обставинами, що робить складним знайти час і натхнення для участі в виборчих процесах.

□ Корупція у виборчих процесах - це неправомірна діяльність, пов'язана з використанням нечесних методів та механізмів для отримання неправомірної вигоди у виборчих кампаніях, голосуванні та результати виборів.

•Проаналізовано можливі шляхи вдосконалення та трансформації виборчої системи у повоєнний період.

Трансформація виборчої системи – важливий елемент будь-якої демократії в повоєнний період. Цей процес зазвичай передбачає зміни у виборчих правилах та процесах, з метою забезпечення більшої представництва, прозорості та справедливості.

У повоєнний період, коли суспільство зазвичай входить у перехідну фазу після конфлікту, переговорів чи революцій, трансформація виборчої системи може мати декілька цілей:

1. **Забезпечення широкого представництва:** Це означає включення різних політичних сил, етнічних груп, гендерів та інших соціальних шарів у виборчий процес. Це допомагає враховувати інтереси всіх частин суспільства та зміцнює легітимність уряду.

2. **Забезпечення прозорості та довіри:** Трансформація виборчої системи може включати впровадження чітких правил та процедур, що забезпечують прозорість виборів. Це включає чесне підрахунок голосів, захист виборчих прав та незалежне спостереження за виборами.

3. **Політична стабільність:** Зміна виборчої системи може сприяти зміцненню політичної стабільності, зокрема шляхом підтримки широких коаліцій та консенсусу між політичними силами. Це може бути особливо важливо в періоди, коли конфлікти або розділення роз'єднали суспільство.

Трансформація виборчої системи зазвичай вимагає широкої публічної дискусії, політичної волі та експертної підтримки. Вона може бути складним процесом, але це важливий крок у будівництві міцної й стійкої демократії.

Вдосконалення виборчої системи є важливим елементом розвитку представницької влади у повоєнний період. Ось деякі шляхи, якими можна зміцнити та поліпшити виборчу систему:

**1. Забезпечення прозорості:** Забезпечення прозорості виборчих процесів є важливою складовою демократії. Воно передбачає відкритість та доступність інформації про виборчу кампанію, процес голосування та підрахунок голосів.

**2. Запобігання корупції:** Необхідно встановити механізми для запобігання корупції під час виборчих процесів, наприклад такі як:

1. Законодавча рамка: Ефективна законодавча рамка, що визначає правила і процедури виборчих процесів, може включати обов'язкові обмеження фінансування політичних партій, облік витрат та декларування зборів коштів.

2. Наглядові органи: Створення незалежного органу або комісії, яка має владу наглядати за виборчим процесом, може виявляти та розслідувати корупційні випадки під час виборів.

3. Прозорість та доступність інформації: Система виборів повинна бути прозорою, а результати голосування належним чином оприлюднені.

4. Незалежність судової системи: Судова система повинна бути незалежною і компетентною при вирішенні виборчих суперечностей та розгляді скарг на виборчі порушення. Це сприяє відсіканню корупції та забезпечує чесність виборчих процесів.

5. Вовлечення громадськості: Залучення громадськості, журналістів та неурядових організацій до спостереження за виборчим процесом може сприяти виявленню корупційних випадків.

**3. Запобігання впливу влади:** Одним з основних засобів запобігання впливу влади під час виборчих процесів є забезпечення прозорості і відкритості. Це означає, що всі етапи виборчого процесу, включаючи формування списків виборців, реєстрацію кандидатів, підрахунок голосів і оголошення результатів, мають бути доступними і зрозумілими для громадськості. Важливо мати незалежні органи, які наглядають за виборчим процесом і забезпечують його чесність та прозорість.

**4. Політична репрезентація:** Політична репрезентація відноситься до процесу представництва інтересів громадян у політичній системі. Це означає, що вибрані представники, такі як депутати або політичні лідери, виступають від імені громадян і прагнуть виконати їхні побажання, думки та інтереси.

**5. Залучення громадян:** Залучення громадян є важливим аспектом демократичних систем правління. Ось деякі способи, якими держави та організації можуть залучати громадян до виборчих процесів:

**6. Застосування технологій:** Використання новітніх технологій, таких як електронне голосування та онлайн-реєстрація виборців, може полегшити виборчий процес і забезпечити його ефективне проведення.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Климкова І.І. Остапенко М.А. Вибори і виборчі системи: навчальний посібник. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 2011. 160 с.
2. Павленко В.В. Вибори та виборча система в Україні: історико-правовий аналіз. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2020 № 47 том 1. С. 28-33.
3. Нестерович В.Ф. Виборче право України: Підручник. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. С. 427.
4. Мостіпан О. М. Теоретичні засади визначення поняття «виборча система». Вісник Київського нац. університету ім.Т.Шевченка: Сер.: Філософія. Політологія. 2010. Вип. 98. С. 51.
5. Мохончук Б.С. Виборчі системи: порівняльно-правове дослідження: монографія. К.: Харків : Юрайт, 2021. 304 с.
6. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/conv#top>
7. Виборчий Кодекс України від 19.12.2019 р. № 396-ІХ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20/conv#n127>
8. Закон України «Про Центральну виборчу комісію» від 30.06.2004 р. № 1932-ІV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15#top>
9. Закон України «Про Порядок утворення виборчих дільниць на постійній основі, їх тимчасового закриття, ліквідації та внесення змін до відомостей про утворені виборчі дільниці» від 25.06.2020 р. № 116 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0116359-20#Text>
10. Закон України «Про державний реєстр виборців» від 27.10.2022 р. № 698-V URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16#Text>
11. Корнякова Т.В., Соколенко О.Л., Алексеенко І.Г. та інші Корупційна злочинність: витоки, сучасний стан, стратегія протидії: монографія К.: Дніпро: ЛІРА, 2017. – 276 с.

12. Концепція подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності»  
URL: [https://minjust.gov.ua/m/str\\_7094](https://minjust.gov.ua/m/str_7094)

13. Закон України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» від 20.06.2022 року № 2322-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>

14. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 року № 1700-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/conv#n701>

16. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки» від 04.03.2023 року № 220 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text>

17. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 року № 2341 – III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

18. Постанова «Про внесення змін до Стратегічного плану Центральної комісії на 2020-2025 роки» від 05.10.2022 року № 104 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0104359-22#Text>

19. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 року № 1861 – VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>

20. Закон України «Про вибори народних депутатів України» - окремі положення – від 17.11.2011 року № 4061 – VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#Text>

21. Меркотан Катерина Трансформація європейських партійних систем: уроки для України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Політичний менеджмент : наук. журнал / Голов. ред. Ю. Ж. Шайгородський. – 2007. – № 3. – 194 с.

22. Хома Н. М. Трансформаційні зміни партійної системи японії на новітньому етапі. Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса, Сер.: Політичні науки • 2017 с. 78

23. Меркотан Катерина Трансформація європейських партійних систем: уроки для України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Політичний менеджмент : наук. журнал / Голов. ред. Ю.

Ж. Шайгородський. – 2007. – № 3. – 194 с.

24. Дар'я Гузь, Південна Африка: від расистського режиму до лідера континенту стажерка Аналітичного центру ADASTRA. URL: <https://adastra.org.ua/blog/pivden-na-afrika-vid-rasistskogo-rezhimu-do-lidera-kontinentu>